

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra humanitních věd

Diplomová práce

Senioři očima příslušníků mladé generace

Bc. Petra Zemková

© 2016 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Petra Zemková

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Senioři očima příslušníků mladé generace

Název anglicky

Seniors in the eyes of the young generation members

Cíle práce

Cílem práce je popsat a vysvětlit postoje členů mladé generace ve vztahu k členům starší generace. Tyto vzájemné pohledy jsou zřejmě zatíženy stereotypním hodnocením, které vychází z toho, že zkušenosti členů mladší či starší generace nejsou přenositelné. Rychlý společenský vývoj spojený s šířením informačních a komunikačních technologií navíc přispívá k tomu, že jednotlivé generace mezi sebou obtížně komunikují. Účelem této práce je z obecného úhlu pohledu popsat formování generací ve společnosti, jejich proměnu v čase a vzájemné (tj. mezigenerační vztahy). Specifickým cílem práce je prozkoumat do hloubky vztah seniorů a mladých lidí.

Metodika

Součástí práce je primární studie, která je opřena o kvalitativní šetření. Účelem je zjistit, jak členové mladé generace definují seniory, jak hodnotí jejich postavení, jaké typy vztahy udržují s příslušníky starší generace v rámci rodiny. Data budou sbírána prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů. Detailní parametry studie bude upřesněny po dokončení teoretické části.

Doporučený rozsah práce

60-80 stran

Klíčová slova

stárnutí, ageismus, mezigenerační solidarita, demografický vývoj, Česká republika

---

Doporučené zdroje informací

- HAŠKOVCOVÁ, Helena. Sociální gerontologie aneb Senioři mezi námi. Praha: Galén, 2012. ISBN 978-80-7262-900-8
- JIRÁSKOVÁ, Věra. a kol. Mezigenerační porozumění a komunikace. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80- 86861-80-5.
- KALVACH, Zdeněk et al. Geriatrie a gerontologie. Praha: Grada Publishing a.s., 2004. ISBN 80- 247-0548-6.
- MÜHLPACHR, Pavel. Gerontopedagogika. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5029-7.
- VIDOVIČOVÁ, Lucie. Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2008. ISBN: 978-80-210-4627-6.
-

Předběžný termín obhajoby

2015/16 LS – PEF

Vedoucí práce

Ing. Lukáš Zagata, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra humanitních věd

Elektronicky schváleno dne 9. 11. 2015

doc. PhDr. Michal Lošťák, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 11. 11. 2015

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 08. 03. 2016

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Senioři očima příslušníků mladé generace" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 30.3.2016

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Mgr. Ing. Lukášovi Zagatovi, Ph.D. za odborné vedení diplomové práce, podnětné rady a cenné připomínky při jejím zpracování. Dále bych chtěla poděkovat informátorům za jejich ochotu participovat na výzkumném šetření. V neposlední řadě chci poděkovat mému partnerovi Zdeňkovi za jeho podporu.

Senioři očima příslušníků mladé generace

Seniors in the eyes of the young generation members

Souhrn

Diplomová práce se zabývá pohledem na životní etapu stáří očima mladé generace. V teoretické části práce je probrána problematika stáří a stárnutí. Jsou zde popsány změny, které s sebou stáří přináší. Zmíněn je také demografický trend stárnutí obyvatelstva a demografická situace v České republice. Důraz je kladen na vymezení, formování i proměnu generací v čase. V kapitole mezigenerační vztahy jsou popsány vzájemné postoje mladých lidí a seniorů, fenomén ageismu a mezigenerační solidarita. Další kapitoly teoretické části práce se věnují mezigeneračním konfliktům a mezigenerační komunikaci. V praktické části práce je provedeno kvalitativní výzkumné šetření s cílem zjistit, jak příslušníci mladé generace nahlíží na seniory a stáří. Výzkumné šetření se zabývá hlavními čtyřmi tematickými okruhy: definice seniorů očima mladé generace, charakteristika stáří z pohledu mladé generace, současné postavení seniorů v české společnosti očima mladé generace a vztahy mezi mladou generací a seniory v rámci rodiny. Výzkumné šetření bylo provedeno na základě polostrukturovaných individuálních rozhovorů s informátory, jež jsou členy mladé generace. V praktické části diplomové práce je do hloubky prozkoumán vztah seniorů a mladých lidí.

Klíčová slova: stáří, senioři, mladá generace, ageismus, demografický vývoj, generace, mezigenerační vztahy, mezigenerační konflikty, mezigenerační komunikace, Česká republika.

Summary

The thesis deals with the young generation's view of the old age period. The theoretical part of work is devoted to the issues of ageing and the old age. The changes associated with the ageing process are described there and the demographic trends of ageing population and the situation in the Czech Republic are also mentioned. Emphasis is given to the specification, formation and transformation of generations over a period of time. In the chapter called 'Generation gap relationships', points of view of both the young and the elderly are described, together with the ageism phenomenon and mutual solidarity. The following chapters of the theoretical part are devoted to generation gap conflicts and communication. Qualitative research, aiming to discover how young generation members view the old age and elderly people, is carried out in the practical part of thesis. The qualitative research deals with the four main topics: elderly people definition through the eyes of young, young generation's characterization of the old age, the status of elderly people in the Czech society viewed by the young generation and mutual generation gap relationships in the family frame. Qualitative research was carried out by means of semi-structured interviews with informers belonging to the young generation. In the practical part of thesis, relationships between the young and the elderly generation are detailly scrutinized.

Keywords: old age, seniors, young generation, ageism, demographic trends, generation, intergenerational relationships, intergenerational conflicts, intergenerational communication, Czech Republic.

Obsah

1 ÚVOD.....	6
2 CÍL PRÁCE A METODIKA	8
2.1 CÍL PRÁCE	8
2.2 POUŽITÉ METODY.....	9
3 TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	10
3.1 STÁŘÍ A STÁRNUTÍ.....	10
3.1.1 Stárnutí.....	11
3.1.2 Stáří.....	11
3.1.3 Senior	13
3.1.4 Změny ve stáří.....	14
3.1.5 Demografický vývoj	16
3.1.6 Demografický vývoj v České republice.....	16
3.2 GENERACE	19
3.2.1 Generační rozčlenění.....	20
3.2.2 Generace X, Y, Z, Alfa	21
3.2.3 Formování generací.....	23
3.2.4 Proměna generací v čase.....	24
3.3 MEZIGENERAČNÍ VZTAHY	25
3.3.1 Vzájemné postoje mladých lidí a seniorů	25
3.3.2 Vícegenerační rodina.....	26
3.3.3 Ageismus	28
3.3.4 Mezigenerační solidarita	29
3.4 MEZIGENERAČNÍ KONFLIKTY	31
3.4.1 Mezigenerační spojenectví.....	32
3.4.2 Mezigenerační programy.....	32
3.5 MEZIGENERAČNÍ KOMUNIKACE	33
3.5.1 Bariéry komunikace	34
3.5.2 Specifika komunikace se starým člověkem.....	35
4 PRAKTICKÁ ČÁST	36

4.1 KVALITATIVNÍ VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ.....	36
4.2 VÝBĚR ÚČASTNÍKŮ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ A JEJICH CHARAKTERISTIKA.....	37
4.3 SBĚR DAT	40
4.4 ZPRACOVÁNÍ ZÍSKANÝCH DAT	40
4.5 ANALÝZA DAT	41
4.5.1 <i>Definice seniorů očima mladé generace.....</i>	41
4.5.2 <i>Charakteristika stáří z pohledu mladé generace .....</i>	44
4.5.3 <i>Současné postavení seniorů v české společnosti očima mladé generace .....</i>	48
4.5.4 <i>Vztahy mezi mladou generací a seniory v rámci rodiny.....</i>	52
5 VÝSLEDKY A DISKUZE	55
6 ZÁVĚR	59
7 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	61

Seznam tabulek

Tabulka č.1 Přehled účastníků výzkumného šetření	39
--	----

Seznam obrázků

Obrázek č.1 Tři základní tvary populačních pyramid	17
Obrázek č.2 Složení obyvatelstva České republiky podle pohlaví, věku a rodinného stavu k 31.12.2013	18
Obrázek č.3 Grafické znázornění charakteristiky seniorů mladou generací	44
Obrázek č.4 Grafické znázornění vztahů informátorů a jejich prarodičů	55

1 Úvod

Pro svoji diplomovou práci jsem zvolila téma Senioři očima příslušníků mladé generace. Tento námět jsem vybrala po zralé úvaze, čemu se chci skutečně do hloubky věnovat a jakou problematiku zkoumat. Již ve své bakalářské práci jsem se zabývala seniory a jejich způsobem využití volného času. S tematikou stáří a seniorů jsem tedy byla obeznámena již z bakalářského studia. Ve své diplomové práci jsem se zaměřila také na seniory, ale z druhé strany, z pohledu členů mladé generace. K seniorům mám blízký vztah, několikrát jsem pracovala jako dobrovolník v denním stacionáři a domově pro seniory. Stáří jako životní období je pro mě plnohodnotnou životní etapou. Myslím si, že staří lidé jsou moudří, zkušení a měli bychom k nim chovat úctu. Zároveň jsem si vědoma, že především dnešní děti a mladí lidé někdy nahlízejí na seniory s despektem a považují je za přítěž společnosti. Z výše uvedených důvodů jsem se proto rozhodla zvolit dané téma diplomové práce.

Problematika stáří a stárnutí je v dnešní době velmi aktuální. Fenomémem posledních let se stalo demografické stárnutí populace. Lidé se dožívají stále vyššího věku, zdravotní péče se zlepšuje a kvalita života tak dosahuje vyšší úrovně, než v předchozích letech. Starých lidí v populaci přibývá, zatímco porodnost ve vyspělých zemích klesá, což vede ke stárnutí obyvatelstva. Je proto potřeba zabývat se staršími spoluobčany, jejich zabezpečením, možnostmi prožití aktivního stáří, potřebami a požadavky seniorů. Vždyť jednou se všichni dříve či později sami dostaneme do této životní etapy. Myslím si proto, že je potřebné vědět, jak společnost nahlíží na seniory a zda se zajímá o jejich život. U mladé generace lze objektivně vypočítat menší úctu, pochopení a zájem o starší generaci než v dřívějších dobách. Tento trend je spjat i s rozpadem širší rodiny. V dnešní době žije pospolu obvykle pouze rodina nukleární, prarodiče žijí odděleně, někdy i velmi daleko od svých dětí a vnoučat. V předchozích historických epochách měli podle mého názoru členové široké rodiny k sobě blíže, jak fyzicky - v jedné usedlosti žilo společně více generací, tak citově – rodinné vazby byly pevnější. Dnes se mladí lidé se svými dětmi brzy osamostatňují a žijí odděleně, silná citová vazba v širší rodině se vytrácí.

Diplomová práce je členěna do dvou hlavních částí. Teoretická část práce popisuje hlavní teoretická východiska práce, na něž je navazováno v praktické části práce. Jednotlivé kapitoly a podkapitoly teoretické části se věnují tématům, která jsou potřebná

pro pochopení dané problematiky. První kapitola je zaměřena na oblast stáří a stárnutí. Je zde vymezen pojem senior, fyzické, sociální a psychické změny, které se ve stáří odehrávají a také věk, od kterého lze považovat člověka za starého. Dále je zde zmíněna problematika demografického stárnutí obyvatelstva a současná situace stárnutí obyvatelstva v České republice. Druhá kapitola je zaměřena na definici generace, generační rozčlenění, formování generací a proměnu generací v čase. Třetí kapitola popisuje mezigenerační vztahy, zabývá se mezigenerační solidaritou i problematikou ageismu. Ageismus je problematika velmi obsáhlá, které by mohla být věnována samostatná studie. Jelikož ageismus není hlavním zaměřením mé diplomové práce, je zmíněn pouze v rámci podkapitoly. Čtvrtá kapitola se zabývá mezigeneračními konflikty a mezigeneračním spojenectvím. Poslední kapitola teoretické části práce je zaměřena na mezigenerační komunikaci.

V praktické části práce se věnuji vlastnímu výzkumnému šetření na základě popsaných metodologických východisek. Hlavním cílem diplomové práce je zjistit, jak příslušníci mladé generace nahlízejí na seniory a stáří. Tento cíl byl dosahován na základě jednotlivých dílčích výzkumných otázek, mezi něž patřily okruhy: definice seniorů očima mladé generace, charakteristika stáří z pohledu mladé generace, současné postavení seniorů v české společnosti očima mladé generace a vztahy mezi mladou generací a seniory v rámci rodiny. Pro své výzkumné šetření jsem zvolila kvalitativní metodologický přístup. Metodou sběru dat byl hloubkový polostrukturovaný rozhovor. Informátory, s nimiž bylo výzkumné šetření uskutečněno, jsem získala záměrným výběrem za pomoci techniky sněhové koule. V praktické části práce je uvedeno vyhodnocení výzkumného šetření a zodpovězení výzkumných otázek.

2 Cíl práce a metodika

2.1 Cíl práce

Hlavním cílem diplomové práce bylo zjistit, jak příslušníci mladé generace nahlízejí na seniory a stáří. Práce popisuje a vysvětluje postoje členů mladé generace ve vztahu ke členům starší generace. Vytyčený cíl byl dosahován na základě blíže specifikovaných okruhů: definice seniorů očima mladé generace, charakteristika stáří z pohledu mladé generace, současné postavení seniorů v české společnosti očima mladé generace a vztahy mezi mladou generací a seniory v rámci rodiny. Pro své výzkumné šetření jsem zvolila kvalitativní metodologický přístup.

Je zapotřebí, aby cíl výzkumu byl dostatečně významný, aby se do něj výzkumníkovi vyplatilo investovat svůj čas, dovednosti, finance apod. Výzkumný cíl by měl být také relevantní ke skupině osob, kterou zkoumáme. Typickými termíny v definování cíle výzkumu jsou pojmy prozkoumat, popsat, vysvětlit, porozumět či odkrýt jevy spojené s výzkumným problémem. Cíl výzkumu společně s výzkumnými otázkami je jakýmsi kompasem, podle kterého by se měl výzkumník během celého šetření řídit a sledovat, zda se mu přibližuje či vzdaluje (Švaříček, Šed'ová, 2007).

Výzkumným cílem mé empirické části práce bylo prozkoumat a popsat, jak příslušníci mladé generace nahlízejí na seniory a stáří. Zajímalo mě, jak mladá generace definuje a charakterizuje stáří a seniory, dále mě zajímalo, jak mladá generace hodnotí současné postavení seniorů ve společnosti, a v neposlední řadě jsem se snažila zjistit, jaké vztahy udržují členové mladé generace se seniory v rámci rodiny. Z těchto vytyčených cílů vyplývají i mé výzkumné otázky, na které v práci odpovídám. Hlavní výzkumná otázka mého výzkumného šetření tedy zní: Jak příslušníci mladé generace nahlízejí na seniory a stáří?

Tuto hlavní výzkumnou otázku jsem kvůli lepšímu porozumění dané problematice, lepšímu pracování a následné interpretaci získaných dat specifikovala do následujících podotázek:

- 1) Jak členové mladé generace definují seniory?,
- 2) Jak příslušníci mladé generace charakterizují stáří?,

3) Jak členové mladé generace hodnotí současné postavení seniorů v české společnosti?,

4) Jaké vztahy udržují příslušníci mladé generace se seniory v rámci rodiny?.

Výzkumná otázka i podotázky byly zvoleny adekvátně ke zkoumanému fenoménu tak, aby pomohly objasnit zkoumanou problematiku.

2.2 Použité metody

Součástí diplomové práce je primární studie, která je založena na kvalitativním výzkumném šetření. Kvalitativní přístup mi umožnil sblížení s účastníky výzkumu (informátory) a tím pádem i lepší porozumění zkoumané problematice. Při kvalitativním výzkumu od dotazovaných nezískáme pouze informace, ale také zachytíme atmosféru a neverbální komunikaci, proto jej považuji za vhodný přístup v rámci zkoumané problematiky.

Teorie či hypotézy vzniklé na základě kvalitativního výzkumu však nelze zobecňovat. Jsou platné právě jen pro vzorek, na kterém byla data získána. Je vhodné se proto vyvarovat výroků, které zobecňují uvedená tvrzení (Švaříček, Šed'ová, 2007).

Technikou sběru dat byl v mé práci hloubkový rozhovor. Rozhovor je nejčastěji používanou technikou sběru dat v kvalitativním výzkumu. Hloubkový rozhovor umožňuje zachytit výpovědi a slova v jejich přirozené podobě, což je jeden ze základních principů kvalitativního výzkumu. Prostřednictvím rozhovoru jsou zkoumáni členové určitého prostředí, určité specifické skupiny s cílem získat stejné pochopení událostí, jakým disponují členové dané skupiny. Za hlavní dva typy hloubkového rozhovoru se považuje rozhovor polostrukturovaný, který vychází z předem daného seznamu otázek a rozhovor nestrukturovaný neboli narativní, bez předem připravené sady otázek (Švaříček, Šed'ová, 2007).

Pro svůj výzkum jsem zvolila rozhovor polostrukturovaný. Polostrukturovaný rozhovor (neboli interview) je nejrozšířenějším druhem rozhovoru, jelikož dokáže řešit mnoho nevýhod nestrukturovaného a plně strukturovaného rozhovoru. Tento typ je náročnější na technickou přípravu, než je nestrukturované interview. Výzkumník si předem připraví určité schéma, které je pro něj závazné. Toto schéma specifikuje okruhy otázek, na které se bude účastníků výzkumu ptát. Obvykle je možné zaměřovat pořadí okruhů podle

potřeby, aby bylo dosaženo maximálního využití interview. Při polostrukturovaném rozhovoru je vhodné použít doplňující otázky pro upřesnění a vysvětlení odpovědí účastníka. Ověříme si tak, že jsme danou věc správně pochopili a interpretovali. V každém rozhovoru tohoto typu je definované jádro, tedy minimum témat a otázek, na které se výzkumník musí zeptat. Může se však lišit pořadí pokládání otázek, styl pokládání, znění apod. Důraz je kladen také na vnější prostředí, ve kterém interview probíhá – obvykle park, kavárna, na ulici apod. (Miovský, 2006).

Metodu polostrukturovaného rozhovoru jsem zvolila, jelikož se domnívám, že může přinést velké množství dat a porozumět danému problému v celého jeho celistvosti. Velkou výhodou spatřuji také v tom, že jsem mohla klást doplňující otázky a odpovědi informátorů upřesnit a správně pochopit. Měla jsem připravené okruhy témat s otázkami, na které jsem se respondentů dotazovala. Na rozhovory jsem chodila připravená a byla jsem obeznámená s teoretickými východisky zkoumané problematiky. Místem konání rozhovoru byly kavárny a domácnosti informátorů.

3 Teoretická východiska

3.1 Stáří a stárnutí

Proces stárnutí nás provází celým životem. Začíná narozením a končí smrtí každého jednotlivce. Po celou dobu naší existence získáváme zkušenosti a procházíme změnami, které mají vliv na další životní etapy. Prožívání stáří a stárnutí závisí na našem přístupu k němu. Někdo se příchodu stáří usilovně brání, jiný jej přijímá se vším, co přináší. I přesto, že stáří má svá úskalí, můžeme v něm nalézt i pozitivní skutečnosti, ze kterých se starý člověk může radovat. Vždyť ve kterém jiném životním období má člověk takový nadhled, zkušenosti, dostatek volného času na své koníčky a svůj osobnostní rozvoj jako právě ve stáří. Na začátek této kapitoly bych chtěla vymezit její tři stěžejní pojmy - stáří, stárnutí a senior.

3.1.1 Stárnutí

Stárnutí je druhově specifický celoživotní proces, jehož involuční projevy se stávají zřetelnější ve 4. deceniu. Jedná se o proces individuální, který probíhá u každého člověka odlišně (každý člověk stárne svým tempem). Proces stárnutí ovlivňuje různá genetická výbava, životní podmínky, odlišný zdravotní stav i životní styl. Obecně lze říci, že stárnutí je série změn, která se specificky projevuje na těle i na duši (Mühlpachr, 2004; Holczerová, Dvořáčková, 2013).

Dále můžeme říci, že stárnutí je proces asynchronní, který je zčásti geneticky kódován, zčásti je rozvinut náhodnými jevy a poruchami. Jde o znevýhodňování organismu oproti mládí klesáním zdatnosti, odolnosti i adaptibility, což souhrnně označujeme jako potenciál zdraví. Zhoršuje se výkonnost, funkční zdraví, spontaneita i odolnost k zátěži (Čevela, 2012).

3.1.2 Stáří

Stáří je obecným označením pozdních fází ontogeneze. Jde o poslední vývojovou etapu, která uzavírá lidský život. Je důsledkem a projevem geneticky podmíněných involučních změn funkčních i morfologických. Tyto změny vedou k typickému obrazu označovanému jako fenotyp stáří – změny postavy, postoje, chůze, vlasů, pokožky, chrupu, chování atd. Stáří je spojeno s řadou změn sociálních (odchod do penze, změna sociálních rolí, osamostatnění dětí) (Mühlpachr, 2004; Čevela, 2012).

Určit, kdo je starý a kdo ne, není snadné. Někdo se již ve třiceti letech může cítit starý, naopak osmdesátiletý člověk se může i ve svém vysokém věku stále cítit stále jako za mlada. Na mysl nám může přijít známé rčení, že člověk je starý tak, jak se cítí. Tradičně však rozlišujeme tři typy vymezení stáří – stáří biologické, sociální a kalendářní (chronologické). Tato vymezení se však nemusí mezi sebou navzájem shodovat. Mezi nejčastěji používaný ukazatel patří věk kalendářní, tedy doba uplynulá od našeho narození.

Stáří je sociálním konstruktem, který je proměnlivý. Jeho vnímání se liší v rámci různých kultur, historických epoch, i z hlediska osob odlišného pohlaví a věku. Mladí lidé označí za starého jedince mnohem nižšího věku, než koho takto pojmenují příslušníci generace jejich rodičů (Sedláková, 2016). Stáří je definováno na základě společenského a kulturního kontextu. V minulých dobách byl za starého považován člověk, který je dnes

vnímán ještě jako vitální a nemá ještě ani nárok na důchod. I dospělost je stejně jako další životní etapy sociálním konstruktem.

Biologické stáří je označení konkrétní míry involučních změn, obvykle těsně propojených se změnami způsobenými chorobami, které se vyskytují převážně ve vyšším věku. Mezi tyto změny patří například atrofie, pokles funkční zdatnosti, snížená adaptabilita. Biologické stáří nelze dnes přesně stanovit – neexistují přesná kritéria. Existuje však několik málo pracovišť, které se určením biologického věku zabývají. Obvykle k určení biologického věku hodnotí faktory jako je výkonnost, funkční stav, kondice a patologie. Výstup z takového vyšetření vyjadřuje spíše vyhodnocení celkového funkčního stavu vzhledem k určité aktivitě. Převádění hodnot na biologický věk se nejeví jako příliš užitečné. Významným faktorem biologického stáří je i psychický aspekt - subjektivní vnímání věku, vnímání úbytku či dostatku sil (Mühlpachr, 2004; Čevela, 2012; Kalvach, 2004).

Sociální stáří je období, které je vymezeno kombinací několika sociálních změn. Mezi tyto změny patří odchod do důchodu, pokles životní úrovně, nezaměstnatelnost, odchod dětí z rodiny, ovdovění, ztráta perspektiv, přijetí role penzisty a starého člověka. Také nelze opomenout jevy jako je věková segregace a diskriminace, ztráta společenské prestiže, hrozba ztráty soběstačnosti. Sociální stáří je dáno změnou rolí, životního způsobu i ekonomického zajištění. Za počátek sociálního stáří je obvykle považován vznik nároku na starobní důchod či skutečné penzionování. V sociální periodizaci života se často používá členění na první věk (předproduktivní, období mládí a dospívání), druhý věk (produktivní, období dospělosti), třetí věk (postproduktivní, stáří), případně i čtvrtý věk (období závislosti) (Mühlpachr, 2004; Čevela, 2012).

Kalendářní stáří je určeno dosažením určitého stanoveného věku, který vychází z empirie obvyklého způsobu života. Kalendářní stáří je jednoznačné a snadno stanovitelné a dá se lehce porovnávat. Neříká však nic o individuálních involučních změnách ani o sociálních rolích. Vymezení periodizace kalendářního stáří je poměrně problematické, jelikož jde o rámcový koncept, jemuž se konkrétní jedinci mohou vymykat. Někteří lidé stárnou rychleji, či naopak pomaleji a později než průměr, takže jejich biologický věk se neshoduje s věkem kalendářním. Obvykle je však používáno následující členění stáří, jak uvádí Mühlpachr, se spodní hranicí 65 let:

- 1) 65-74 let mladí senioři (adaptace na penzionování, volný čas, aktivity, seberealizace),
- 2) 75-84 let staří senioři (změna funkční zdatnosti, atypický průběh chorob),
- 3) 85 a více let velmi staří senioři (sledování soběstačnosti, zabezpečení).

K označení pokročilého věku, obvykle nad 90 let, je používán termín dlouhověkost. Tohoto věku však nabývá jen nepatrný zlomek populace (Mühlpachr, 2004; Čevela, 2012). Můžeme se však setkat i s odlišnou kategorizací kalendářního stáří. Například Vágnerová rozděluje stáří pouze do dvou kategorií – období raného stáří (60 až 75 let) a období pravého stáří (75 a více let) (Vágnerová, 2007). Haškovcová taktéž považuje za hranici stáří již 60 let (Haškovcová, 2010).

3.1.3 Senior

V dnešní době je termín senior často frekventované slovo. Každý si však pod tímto pojmem může představit někoho jiného. Pro někoho je senior babička či dědeček, důchodce, starý či starší člověk. Pro malé dítě může být starý již třicetiletý člověk. Určit, kdo už je senior a kdo ještě ne, nebývá lehké. I odborníci se neshodují, zda jako seniora označovat starého člověka s chronologickým věkem 60 či 65 let.

Seniorem se člověk plynule stává přechodem ze střední generace. Na jedné straně je kategorie seniora vymezena hranicí středního věku a na druhé straně končí smrtí. Senior je kategorie sociální i biologická. Senior je tedy člověk v poslední životní fázi, se specifickým postavením ve společnosti. Bývá definován jako starší člověk, ale také nejstarší a zpravidla vážený člen nějakého společenství (Sak, Kolesárová, 2012; Haškovcová, 2012).

Věková hranice vymezení kategorie senior sice nevypovídá nic o individuálních faktorech, ale je jednoznačně a lehce stanovitelná. Podle české populace se člověk stává seniorem mezi 60. a 70. rokem věku. Jak bylo uvedeno výše, i názory odborníků na vymezení kalendářního stáří se různí. Česká společnost si nejčastěji spojuje pojem senior s následujícími charakteristikami: starý/starší člověk, důchodce, důchod, babička, dědeček, rodiče, prarodiče, stáří, zdravotní problémy, nepracuje, aktivity, důchodový věk, volný čas, zkušenosti a další (Sak, Kolesárová, 2012).

3.1.4 Změny ve stáří

„Léta zvrásní tvář, ale nedostatek nadšení zvrásní duši.“
(citát, autor Zarathuštra, staroperský náboženský reformátor)

Jako každé životní období, tak i stáří s sebou přináší specifické tělesné, psychické i sociální změny, které ovlivňují život člověka. Tyto změny přicházejí u každého jedince velmi individuálně. Každý jedince může tyto změny přijmout a vyrovnat se s nimi nebo proti nim bojovat. Zejména ženy, ovlivněné tolik v současnosti zdůrazňovaným kultem mládí, si nechtějí připouštět své přibývajících vrásky, tuk či zhoršující se kvalitu vlasů. Navštěvují tak různá kosmetická centra, plastické chirurgie a dávají vydělat společně, jež těží z medializovaného obrazu požadované krásy.

Tělesné změny jsou změny organismu, které probíhají na fyziologické úrovni. Postihují tělesné tkáně a orgány, avšak neprobíhají u každého jedince stejně. Jsou podmíněny zejména genetickými dispozicemi a vnějšími faktory (životním stylem, výživou, zatěžováním jednotlivých funkcí). Mezi projevy tělesných změn ve stáří patří zejména snižování tělesné výšky, stoupání tělesné hmotnosti, přibývání tuku a vaziva, změna výrazu obličeje, změny postoje a chůze, úbytek svalové hmoty a síly, změna zraku, sluchové ostroty, zpomalení většiny funkcí apod. (Kalvach, 2004; Klevetová, Dlabalová, 2008).

Stáří samo o sobě není nemoc, avšak v průběhu stárnutí dochází k hromadění nepříznivých vlivů, a proto přibývá nemocných lidí. Typický znak nemocnosti ve stáří je polymorbidita, tedy větší počet různých, zejména chronických chorob ve stejném období. Za zdravého člověka ve stáří lze považovat toho, kdo netrpí žádnou zjevnou chorobou a je soběstačný. Stáří viditelně mění zevnějšek člověka a tím ovlivňuje jeho sociální status. Okolí jej začne vnímat jako seniora a podle toho se k němu i chovat (Vágnerová, 2000).

Psychické změny ve stáří jsou podmíněny biologicky či psychosociálně. Biologicky podmíněné změny mohou být takové změny, které jsou projevem samotného stárnutí (celková pomalost, potíže se zapamatováním a vybavením si) nebo které vyvolala nějaká nemoc (a nelze je tedy hodnotit jako pouhý důsledek stárnutí). Proces stárnutí vede k různým strukturálním i funkčním proměnám mozku, což se projeví v psychické oblasti. Klesá hmotnost mozku, tloušťka mozkové kůry, zvětšuje se objem mozkových komor. V důsledku toho se často zpomalují reakce, člověk již není schopen rychle zpracovávat nové informace a uvažovat o více věcech najednou. Změny prožívání, uvažování a chování

starých lidí mohou být důsledkem stárnutí, ale také příznakem nějaké choroby. Rozlišit původ těchto změn je velmi obtížné (Vágnerová, 2000).

Psychosociálně podmíněné změny mohou být ovlivněny tzv. kohortovou zkušeností. Ta je založena na tom, že lidé stejné generace získávali obdobnou sociální zkušenost, působily na ně stejné sociální a kulturní vlivy. Byli také zatíženi stejnými makrosociálními traumaty a stresy. Psychické změny ve stáří může ovlivňovat i individuální životní styl, různé návyky a očekávání a postoje společnosti. Je patrné, že změny ve stáří nesouvisí pouze s oblastí biologickou, ale i s prožíváním a chováním seniora a jeho postavením ve společnosti. V oblasti medicíny je však psychosomatická oblast stále velmi podceňovaná a příčina obtíží se hledá v tělesných orgánech (Vágnerová, 2000; Klevetová, Dlabalová, 2008).

Stáří přináší i změny v oblasti sociální. Staří lidé bývají více izolováni ve svém soukromí, mají méně sociálních kontaktů. Ve stáří je senior zaměřen více na sebe sama a na svoji nejbližší rodinu a okolí. Jedním ze sociálních problémů, které se objevují ve stáří, je osamělost. Člověk ztrácí mnoho sociálních kontaktů a může se tak cítit izolován od společnosti. Proměňuje se také vnější svět, který poté seniorovi může připadat jako cizí. Staří lidé preferují kontakty se známými lidmi, kteří je příliš nezatěžují. Více si rozumí s vrstevníky, se kterými cítí silnější generační solidaritu a porozumění než s mladšími lidmi (Vágnerová, 2000).

Pro stáří je typický úbytek a změna sociálních rolí. Asi největším mezníkem v sociální oblasti je odchod do důchodu. Odchod do důchodu ovlivňuje všechny složky lidské osobnosti, mění prožívání, chování i uvažování starého člověka. Ovlivňuje také postoj ke světu i k sobě samému. Senior ztrácí svoji profesní roli, která měla určitou společenskou prestiž a stává se anonymním důchodcem. Ve stáří může také dojít ke ztrátě partnera a získání role vdovce/vdovy. Senior může dále získat roli nemocného, ztratit soběstačnost a získat roli pacienta léčebny dlouhodobě nemocných nebo klienta domova důchodců (Vágnerová, 2000).

3.1.5 Demografický vývoj

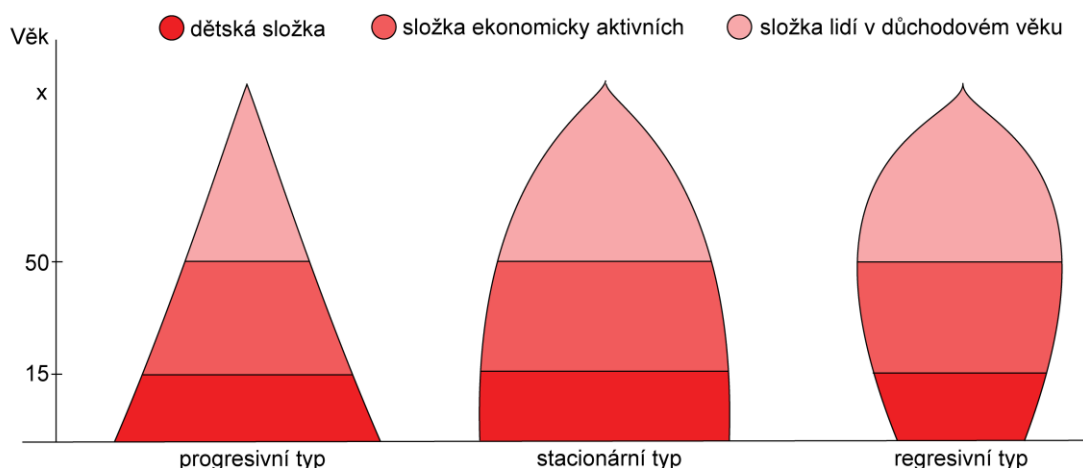
Fenoménem dnešní společnosti se stalo demografické stárnutí populace. To je zapříčiněno především poklesem porodnosti a prodlužováním délky života. Je nesporným faktem, že ve společnosti přibývá seniorů, zatímco porodnost je nízká. Díky kvalitní zdravotní péči, sociálnímu zabezpečení a způsobu života se lidé dožívají stále vyššího věku. Razantně se tak mění podíl starých lidí ve společnosti. Demografické stárnutí populace patří k jedněm z nejdiskutovanějších otázek posledních let.

Demografii lidé využívají již několik století. K nejstarším statistickým akcím patří sčítání lidu, které bylo prováděno již v antické kultuře. V českých zemích existuje od roku 1785. Demografické stárnutí se definuje jako nárůst podílu osob seniorského věku, přičemž za hranici stáří se považuje kalendářní věk 65 let (Čevela, 2012).

Současným demografickým fenoménem vyspělých zemí je zvyšování podílu seniorů ve společnosti, pokles podílu dětí a zvyšování průměrného věku. Stárnutí populace je dlouhodobě spojeno především s poklesem měr plodnosti a úmrtnosti, se snižováním kojenecké úmrtnosti a zvyšováním naděje dožití. Prognózy udávají, že i nadále bude docházet k nárůstu podílu starších osob v populaci. Proces demografického stárnutí bude ještě dynamičtější uvnitř širších věkových skupin. Bude také stárnout pracovní síla (věk 20 až 64 let) a rovněž osmdesátileté a starší osoby se stanou nejrychleji rostoucí skupinou obyvatelstva (Sak, Kolesárová, 2012; Rychtaříková, Kuchařová, 2008).

3.1.6 Demografický vývoj v České republice

V České republice je věková struktura společnosti silně závislá na sociálních procesech. Typické je zde střídání populačně silných a slabých generací. Pro Českou republiku, stejně jako pro většinu vyspělých zemí, je typická regresivní věková struktura (viz Obrázek č.1). Ta je charakteristická stárnutím populace, kdy se při nízké úrovni plodnosti a zlepšování úmrtnostních poměrů zvyšuje zastoupení starých osob v populaci a zároveň se snižuje počet dětí a mládeže (Sak, Kolesárová, 2012). Následující obrázek zobrazuje tři základní tvary věkových struktur obyvatelstva: progresivní, stacionární a regresivní.

Obrázek č.1: Tři základní tvary populačních pyramid.

Zdroj: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b9/Typy_vekovych_pyramid.png>.

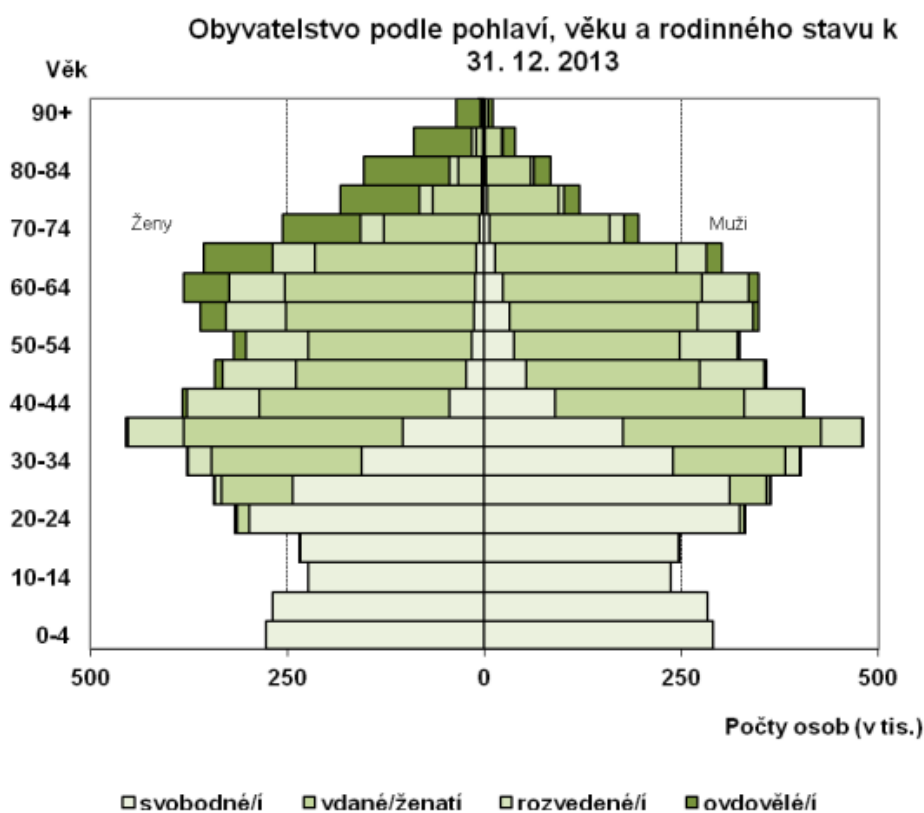
Předpokládaný průběh stárnutí a pravděpodobná doba úmrtí se liší podle pohlaví. Střední délka života¹ v České republice je u mužů 69 let a u žen 77 let. V České republice převažují ženy ve vyšším věku, což je způsobeno vysokou mírou mužské nadúmrtosti a poválečné emigrace. Ženy žijí v průměru o něco déle než muži. Hrozí zde však riziko, že jejich kvalita života nebude po smrti partnera příliš vysoká (špatný zdravotní stav, bezmocnost, ekonomická situace, samota, sociální izolace) (Sak, Kolesárová, 2012; Vágnerová, 2000).

Prognózy, jež vydává Český statistický úřad, odhadují, že do roku 2030 vzroste v České republice počet seniorů o 40-80% a prodlouží se střední délka života u obou pohlaví až o 4 roky. Do roku 2050 bude v České republice nadále pokračovat trend stárnutí populace. Každý dvacátý občan bude starší 85 let. Dále se odhaduje, že do roku 2050 zůstane Česká republika imigrační zemí, poroste naděje dožití mužů i žen, obyvatelstvo výrazně zestárne a podíl osob ve věku nad 65 let se bude blížit jedné třetině. Můžeme již vypořádat, že věková struktura v České republice trvale stárne a podíl osob starších 60, 65, i 80 let narůstá (Čevela, 2012; Rychtaříková, Kuchařová, 2008).

Na stárnutí populace však nemusí být nutně nahlíženo jako na problém. Bude sice potřeba přizpůsobit systém sociálního zabezpečení, jelikož byl založen na základě zcela jiné demografické situace, avšak existují také pozitivní změny, které může stárnutí

¹ Střední délka života = naděje dožití, je střední hodnota počtu let, které zbývají jedinci do smrti při narození i v jednotlivých letech života. Nejčastěji se jedná o počet let, kterých se dožije novorozenec, pokud se nezmění specifická úmrtnost (Čeledová, Čevela, 2010).

obyvatelstva přinést. Například prodlužující se délka života svědčí o větší míře blahobytu, který je dáván také do souvislosti s pokrokem v medicíně. Můžeme se tak vyrovnat s mnoha nemocemi, na které se dříve umíralo. Díky delšímu životu můžeme také předpokládat delší aktivní období života, větší prostor pro rozšiřování znalostí a dovedností. V podnicích může být ceněna vyšší produktivita zaměstnanců v seniorském věku vzhledem k jejich zkušenostem a odbornosti. Pozitivní pohled na stárnutí populace může komplikovat současnou preferenci mladších generací, jako něčeho žádoucího a chtěného (Bočková, 2011).

Obrázek č.2: Složení obyvatelstva České republiky podle pohlaví, věku a rodinného stavu k 31.12.2013. Zdroj: ČSÚ. *Senioři v ČR*. [Zpracoval: Oddělení pracovních sil, migrace a rovných příležitostí]. Praha: ČSÚ, 2014. Kód publikace 310035-14. Dostupný online z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/seniori-v-cr-2014-2gala5x0fg>>.

Jak je patrné z grafu Českého statistického úřadu (viz Obrázek č.2), složení obyvatelstva v České republice odpovídá regresivnímu tvaru pyramidy. Tento typ věkového složení je charakteristický převahou staré generace nad mladou. Podíl

narozených dětí se snižuje, zatímco podíl seniorů stoupá. Tento trend odráží demografické stárnutí populace.

Ze zprávy Českého statistického úřadu vyplývá, že osoby nad 50 let představovaly k 31.12.2013 v České republice přes 37% celkové populace. Zastoupení osob nad 65 let tvořilo 17,4%. U osob nad 50 let tvořily ženy 40% zastoupení, muži 34%. U populace nad 65 let bylo zastoupení žen 20% a u mužů 15% (ČSÚ, 2014).

3.2 Generace

„Mladá generace má pocit, že s ní přichází lepší svět.

Stará garda má pocit, že s ní ten lepší svět odchází.”

(citát, Karel Čapek, český spisovatel)

Nejprve bych ráda vymezila samotný termín generace. Podle sociologického slovníku je generace velká, sociálně diferencovaná skupina osob, která se vyznačuje shodným stylem myšlení a jednání, což je podmíněno její socializací ve stejných historických a kulturních podmínkách (Petrušek, 1996). Mezi běžně používaná označení skupiny osob patří například generace počítačových dětí, sendvičová generace², mladá či stará generace, ztracená generace nebo generace X, Y, Z³.

Pojem generace se používá i v jiném než sociologickém významu. Nalezneme jej v oblasti umění, historie, sociologicko-historickém kontextu, demografii a genealogii.

Každá generace je specifická, protože byla utvářena v konkrétních jedinečných společensko-historických podmínkách. Její zvláštnost spočívá v tom, že je průsečíkem biologického a sociálního života. Generační příslušnost zahrnuje tedy více, než jen formálně vymezený biologický cyklus života. Zahrnuje i shodnou životní zkušenost, ovlivněnou určitým dobovým sociálním a politickým uspořádáním. Svoje zvláštnosti v průběhu celého života přenáší na společnost, kterou vitalizuje a zajišťuje vývoj společnosti i společenskou změnu. Nástupy a odchody generací, jejich střídání a procházení životními fázemi tvoří základní rytmus sociálního života (Sak, Kolesárová, 2012; Kubátová, 2010).

---

² Více podkapitola 3.2 – sendvičový fenomén.

³ Více podkapitola 2.2.

3.2.1 Generační rozčlenění

Obvykle vycházíme z předpokladu, že generace se formuje v období sociálního dospívání. Je tedy určena historickým obdobím, v němž příslušníci dané generace dosahovali chronologického věku přibližně 18 let. Tato věková hranice je však jen přibližným určením, neboť sociální dospívání je u každého jedince individuální (Kubátová, 2010).

Každá generace je jedinečná, protože její členové prošli různými historickými, sociálními i politickými zkušenostmi. Členy generace spojují právě tyto prožitky, jež v období svého dospívání zažili. Charakterizující je proto obdobné smýšlení, názory a postoje jejich členů (Kubátová, 2010). V současné době se setkává ve společnosti několik žijících generací, které nyní vymezím a charakterizuji. Toto rozdělení je určeno desetiletím, kdy členové dané generace sociálně dospívali.

Generace 40. let jsou dnešní osmdesátníci. Tato generace je spjata s historickou zkušeností druhé světové války a nástupem komunismu. Typické jsou zážitky z války, z koncentračních táborů či uvěznění v komunistickém lágru. Tato generace bývá označována jako generace válečná. Charakteristickým rysem je zde kombinace pocitu bezmocnosti s optimistickým přístupem k životu (Kubátová, 2010).

Dnešní sedmdesátníci, tedy generace 50. let, zažila léta stalinismu, kritiku stalinismu a upevňování komunistické moci. Příslušníci této generace nechtěli pouze přežít, ale žít. V této době byl kladen důraz na poctivou práci, spolehlivost a morálku. Důraz byl kladen také na socialistické a komunistické ideály. V přístupu ke komunismu lze vyzorovat tři různé způsoby. První jsou lidé, kteří nadšeně vstupovali do strany a uznávali socialistické ideály. Druhou skupinu tvoří lidé, kteří stejně zásadově do komunistické strany nevstupovali. Třetí skupinu tvoří členové, kteří se snažili daným režimem proplout s částečnou spoluprací se stranou ve snaze udržet si své zaměstnání nebo pomocí dětem dostat se na vysokou školu (Kubátová, 2010).

Generace 60. let jsou dnešní šedesátníci, kteří sociálně dospívali v šedesátých letech. Historickými událostmi tohoto desetiletí je uvolnění politického režimu, Pražské jaro 1968 a okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy. Začíná se prosazovat ideologie rovnoprávnosti mužů a žen. Ženy nechtějí být úspěšné pouze v oblasti rodinného života, ale i v oblasti profesní. Na Západě jsou šedesátá léta spojena s hippies generací, s tzv. květinovými dětmi (Kubátová, 2010).

Generace 70. a 80. let jsou poznamenány normalizací. Dnešní padesátníci a čtyřicátníci, kteří sociálně dospívali v 70. a 80. letech, zažili dobu stagnace a usedlosti, kterou normalizace přinesla. Toto historické období bylo v Československu stabilní, bez prudkých zvrátů a vyznačovalo se šedivostí a průměrností. Většina lidí zvolila strategii pasivní rezistence, pouze zlomek se pokoušel o odpor proti režimu (Kubátová, 2010).

Dnešní třicátníci tvoří generaci 90. let. Významnou historickou zkušeností je zde převrat v roce 1989 a snaha o demokratizaci a ekonomickou transformaci. Mnozí z této generace se účastnili revolučních událostí roku 1989. O této generaci se hovoří jako o Husákových dětech (Kubátová, 2010).

Jako mladou generaci označujeme v současnosti lidi narozené na konci osmdesátých let a mladší. Tato generace bývá také označována jako generace Y (viz podkapitola 2.2). Jedná se o generaci, která jako první vyrůstala obklopená počítači. Tato generace nemá žádné významné vzpomínky na dobu předrevoluční ani léta po revoluci. Není tedy poznamenána průměrností let sedmdesátých a osmdesátých, ani euforií let devadesátých. Nezažila žádné historické zvraty, nestála před historickou hrozbou a nemusela přinášet oběti. Je to první česká generace, která užívá života bez traumat, strachu a hranic. Tato generace odlišně chápe individualitu a svobodu, což se odráží v jejím projevu životního stylu. Dnešní mládež chce cestovat, mít peníze, být šťastná a žít podle sebe. Typické je kladení důrazu na kult mládí, oblečení jako projev individuality a vznik mnoha subkultur (anarchisté, punkeři, skinheadi, sprejeři, metalisté, emo, technaři, skateboardisté a další) (Kubátová, 2010; Kyjonková, 2010).

3.2.2 Generace X, Y, Z, Alfa

Generace můžeme dle charakteristik rozčlenit také na tři souhrnnější skupiny – generaci X, Y a Z. Tyto generace jsou definovány lety, kdy se její členové narodili. Tedy nikoliv, kdy sociálně dospívali, jak tomu bylo v předchozím případě členění. Vymezení generace X, Y a Z nezahrnuje pouze jedno desetiletí, ale delší časový úsek. Opírá se zejména o kulturní pozadí, které členy dané generace spojuje.

Generace X je označována také jako ztracená generace. Její členové se narodili v šedesátých a sedmdesátých letech. Jejich život byl nejvíce ovlivněn vznikem různých subkultur, uměleckých hnutí, nových vědeckých a politických teorií. Členové této generace

obvykle sdílí životní cíle svých rodičů (kariéra, rodina, dům), ale zároveň odmítají jeden celkový pohled na svět. Svě mládí prožili bez internetu, hlavním médiem byla televize. V produktivním věku vydělávají méně peněz než jejich rodiče a mají více práce. Vzrostla ale jejich osobní svoboda (Vysekalová, 2011; VoBr, 2009; Současné generace ..., 2013).

Lidé z generace Y (někdy označována také jako generace Millennials nebo iGen) se narodili v osmdesátých a devadesátých letech jako potomci generace X. Jedná se o první generaci, která vyrůstala v relativně klidných podmínkách. Ukázalo se, že tato generace může být poměrně nepředvídatelná a dokáže být i radikální, což ilustruje například hnutí Anonymous. Málo jistot a nízké platy zatlačily generaci Y do pozadí. Svoboda a nové možnosti měly za důsledek, že členové této generace se semkli k sobě a nevěří ani rodině, ani kariéře, ani vzdělání, ani státu. Generace Y se označuje také jako názorová generace. Dokáže měnit a přizpůsobovat své názory, není důležité mít poslední slovo, ale domluvit se. Prioritou je pro členy této generace mít čas na své blízké a proto je upřednostňována práce z domova. Během svého dospívání tito lidé zažívají boom informačních technologií. V průběhu jejich života se internet stal masovým médiem, ale pamatují si ještě svět, ve kterém byla na výsluní televise (Vysekalová, 2011; VoBr, 2009; Současné generace ..., 2013).

Generaci Z tvoří lidé narození přibližně v letech 1995 až 2010. Tato generace je velmi různorodá a roztržštěná. Charakteristickými znaky pro tuto generaci je pohlcení světem internetu, multikulturalismus, války, finanční krize, rozpad rodiny a v podstatě úplná ztráta jistot. Tato generace je sebevědomá a soustředěná, se sklony k netrpělivosti a sebestřednosti. Na jednu stranu si její členové musí na vše sáhnout a vše vyzkoušet, na druhou stranu žijí odděleně ve virtuálním světě. Svět bez internetu si již nedokáží představit. Intelektuálně jsou vyspělí a dospívají příliš rychle. Věří ve svou schopnost vyřešit každý problém po svém a vyhýbají se tak tradičním společenským řešením. Typická je zde také úzká specializace jedinců a přelétavost (VoBr, 2009; Současné generace ..., 2013).

Každá další generace po generacích X, Y a Z má být pojmenována písmeny řecké abecedy. Nejmladší generace se nazývá generace Alfa a její členové jsou/budou narozeni mezi lety 2010 až 2025. Prozatím lze jen stěží určit, co od této generace můžeme očekávat. Předpokládá se, že tato generace bude chtít ve velké míře podnikat, nebude znát svět bez sociálních sítí, bude více nakupovat on-line a méně udržovat přímý kontakt s lidmi oproti

předchozím generacím. Také bude rozmazlena svými rodiči, bude vzdělanější, soběstačnější a připravena čelit velkým výzvám. Jisté je, že členové generace Alfa budou žít ve světě informačně-komunikačních technologií a na pokraji ekonomicko-humanitární krize (Schawbel, 2014; Současné generace ..., 2013).

3.2.3 Formování generací

S generací jsou spojeny dva významné procesy – utváření a přenos jejich specifík do společnosti. Formování generace má dynamický průběh, jehož intenzita nejprve stoupá, vrcholí a postupně ke stáří slábne. Ani ve stáří však formování zcela neustává, jelikož se v průběhu času celá společnost neustále proměňuje. Tak, jak postupně slábne proces formování generace, narůstá dynamika přenosu generačního potenciálu do reprodukce společnosti. Poté, co generační působení dosáhne vrcholu, tato dynamika klesá a utlumuje se (Sak, Kolesárová, 2012).

Proces formování generací je výsledkem sociálního zrání. Na individuální úrovni je výsledkem sociálního zrání občan, na skupinové úrovni je výsledkem sociálního zrání generace. Každá generace je strukturovaný sociální objekt, který má svůj sociální obsah. Většina sociálního obsahu má tradiční, stabilní charakter, který je společný pro předchozí i následnou generaci. A právě ta část, která je odlišná od minulosti, vytváří generaci ve vlastním slova smyslu a stojí za společenskou změnou (Sak, Kolesárová, 2012).

Generace jsou formovány významnými historickými událostmi, které se promítají do oblasti politiky, sociální struktury, životního stylu, společenských vztahů apod. Podle odborníka na sociologii generací Karla Mannheima jsou generace vztahovým fenoménem, který se formuje na základě sdíleného historického osudu. Dále tvrdí, že tvůrcem generace je sociální obsah. Podíl na formování generací mají i malé změny společenských podmínek, které se odráží v politickém, sociálním, kulturním, duchovním životu a v životním stylu. Čím je společenská událost významnější, tím je generace v sociologickém významu vyhraněnější. Generace má svoji strukturu, která je dána sociální příslušností, politicky, nábožensky, vzdělanostně, profesně, rodinným zázemím, etnicky, národnostně i individuálními psychickými vlastnostmi. Generační příslušnost tvoří jeden ze základů určitých životních postojů, názorů, cílů a orientací (Sak, Kolesárová, 2012; Vaněk, Krátká, 2014).

3.2.4 Proměna generací v čase

Střídání generací ve společnosti a společenské změny jsou přirozenou součástí společenského vývoje. Současná generace odchází a místo ní se do popředí dostává nová mladá generace. Střídání generací je pro společnost významným faktorem. Každá generace s sebou přináší něco nového, jedinečného a obohacuje generace předchozí. Všechny tři generace mají ve společnosti svoji nepostradatelnou úlohu.

Sociální a politická pozice jednotlivých generací (mladá, střední, staré) a jejich úloha ve společnosti ovlivňují nejen společenskou dynamiku, ale i aktuální stav společnosti. Mladá generace se často domnívá, že je lepší, pokrokovější, vzdělanější, morálnější, než byly generace před ní. Každý převrat či revoluce je historickou šancí pro mladou generaci, protože je oproti starším generacím nezatížena minulostí, ale ani životní zkušeností. Nejlépe naplňuje nová politická hesla a vize, ať se již jedná o fašismus ve třicátých letech 20. století v Německu, nastupující komunismus v padesátých letech nebo postkomunistický liberalismus v devadesátých letech u nás. Oproti starším generacím, které mají sociální zkušenosti, je mládež přímo formována pouze současným bytím společnosti. Starší generace předávají mladým svoji reflexi předchozích etap společenského vývoje (Sak, Kolesárová, 2012).

Příslušníci střední generace si osvojují sociální mechanismy, získávají komplexnější pohled na vztah mezi ideou a její realizací. Berou v úvahu vztahy mezi kulturou, ekonomikou a politikou, mezi duchovnem a materiálním, uvědomují si politický vývoj v jeho mezinárodních souvislostech. Střední generace zdánlivě ustupuje od své původní hodnotové orientace, která se však později objevuje na kvalitativně vyšší úrovni společenského vývoje. V této etapě již střední generace vstupuje do řídicích struktur, ovlivňuje společnost, naráží na bariéry starší generace a přenáší své myšlenky na mladou generaci (Sak, Kolesárová, 2012).

Starší generace jsou díky vzdělanosti, sociální zralosti a životním zkušenostem rezervovanější vůči radikálním a zjednodušujícím přístupům ke společnosti. Jako celek se starší generace se společenskou realitou ztotožňuje, je k ní méně kritická, ale současně je na ni méně přizpůsobená. To je dáno tím, že příslušníci této generace mají kořeny v jiné realitě, která je sociálně formovala. Na společenské procesy působí starší generace konzervativně. Více reflektuje rizika společenského vývoje. Její pohledy vyplývají z velké společenské zkušenosti. Společnou charakteristikou starší generace jsou zkušenosti získané

v průběhu odlišných etap vývoje společnosti. Zatímco mladá generace má aktuální zkušenost se společností, u starší generace můžeme hovořit o pohledu na společnost v celé její struktuře. Vidění společnosti mladou generací by se tak dalo přirovnat k fotografii, zatímco vidění staré generace k filmu (Sak, Kolesárová, 2012).

Generační rozdíly se nejvýrazněji projevují ve vztazích mezi dětmi, rodiči a prarodiči. Mladí rodiče představují dynamiku a změnu, prarodiče prezentují stálost a uchovávají tradice. V současném životě je udržovat vztahy uvnitř generací i mezi generacemi a respektovat při tom zvláštnosti každého věku. Vzájemný mezigenerační kontakt zmírňuje konflikty mezi generacemi a vede k lepšímu vzájemnému poznání (Kalvach, 2004).

3.3 Mezigenerační vztahy

„Děti rozumějí svým rodičům právě tak málo, jako rodiče svým dětem.“

(citát, autorka Ruth Rendellová, britská spisovatelka)

Vztahy dětí, rodičů, prarodičů, případně praprarodičů tvoří významnou součást rodinného života. Budování a posilování mezigeneračních vztahů patří podle mého názoru mezi součást osobního i společenského života, na kterou bychom se měli více zaměřit. Babička a dědeček nepředstavují pouze jakési levné hlídání dětí. I když díky vnoučatům mají obvykle pocit, že jsou na světě ještě užiteční. Prarodiče jsou nositeli rodinných tradic, hodnot, zvyků a mohou nám předávat své cenné zkušenosti. Úcta ke stáří není v dnešní době na tak vysoké úrovni, jako bývala v dřívějších dobách. Svým rodičům ani prarodičům nevykáme a myslím, že si jich ani tolik nevážíme jako v minulých epochách. Naopak nezdědka jsou v současnosti viděny případy domácího násilí, psychického i fyzického týrání seniorů jejich nejbližší rodinou. Možná víme, jako bychom se jako mladá generace měli ke svým rodičům a prarodičům chovat. Nicméně existuje velký rozdíl mezi tím, co by mělo být a tím, co se skutečně děje.

3.3.1 Vzájemné postoje mladých lidí a seniorů

Mladí lidé jsou v současnosti shodně s všeobecným trendem zaměřeni na svůj osobní úspěch a kariéru. Jsou zdraví, plní energie a logicky je pro ně stáří životní etapou,

o které zatím neuvažují. Stáří je pro ně v tak vzdáleném horizontu, že vlastně ani neexistuje. V okolí se však mladí lidé se seniory setkávají a reagují na ně rozporuplně. Většinou mají hezký vztah ke starším lidem v rámci své rodiny (babička, dědeček), ale ostatní senioři jim nějakým způsobem vadí (Haškovcová, 2012).

Projevy postojů mladých lidí k seniorům mohou být různé – od většinového přehlížení a podceňování až po fyzickou nebo slovní agresi. Přesto však podle svých prohlášení mladí lidé vědí a uznávají, že ke starým lidem by se měli chovat uctivě. Pokud jsou senioři příjemci starobního důchodu a již nepracují, postoje mladých lidí k nim jsou zpravidla negativní. Příčinu lze vidět především v nastaveném sociálním systému rozdělování důchodů. Přesto, že senioři celý život pracovali a platili daně, málokoho napadne, že si zaslouží důstojné zajištění ve stáří (Haškovcová, 2012).

Starší lidé jsou si dobře vědomi toho, že jim postupně ubývá sil a nezvládnou takové množství a tempo práce jako dříve. Přesto se díky svým zkušenostem, pílí a časové rezervě dokážou poměrně dlouhou dobu svým mladším kolegům vyrovnat. Podniky musí připravovat lidi mladší 55 let, aby nahradili předchozí generace. Zkušenost a kvalifikace starších pracovníků není lehce nahraditelná. Senioři většinou tráví rádi mezi mladými lidmi část běžného dne, protože jim mladí dodávají energii a optimismus. Mnohé seniory také těší, že jsou na místě, kde se něco děje, že jsou „in“ (Haškovcová, 2012; Holczerová, Dvořáčková, 2013).

Názory mladých lidí se však poměrně času odlišují od názorů seniorů. Pokud takovýto počet rozdílných smýšlení narůstá, senioři dojdou k závěru, že okolnímu světu už nerozumějí. Typickým příkladem je nepochopení volby partnerského soužití u dospělých dětí, případně vnoučat. Pro dnešní seniory je nepředstavitelné partnerské soužití „na hromádce“ a účelové soužití v nesezdaném svazku. Také soužití typu „singles“ je jim vzdálené a nepochopitelné. Tolerance vůči takto zvoleným typům soužití je zpravidla formální. Senioři se s formou soužití svých dětí trápí a příležitostně se jich takticky zeptají, kdy se vdají či ožení a pořídí děti. Mezi svými vrstevníky si pak senioři postěžují, jak rádi by měli vnoučata (Haškovcová, 2012).

3.3.2 Vícegenerační rodina

Dnes je běžné mít díky kvalitní zdravotnické péči, celkové vyšší kvalitě života a dalším faktorům žijící prarodiče i praprarodiče. Lidé se dožívají vyššího věku a nezřídka

potřebují v pokročilém věku pomoci. Myslím si, že rodina by ve chvílích, kdy je senior nemohoucí či vyžaduje zvláštní péči, měla být nablízku a připravena pomoci. Z vlastní zkušenosti vím, že péče starého nemohoucího člověka je velmi psychicky i fyzicky náročná. Domnívám se, že je velmi důležité, aby rodina jako primární jednotka držela při sobě a byla ochotna svým členům v případě potřeby pomoci.

Rodina je základní společenskou jednotkou. Prodlužování naděje dožití vytváří tří- nebo dokonce čtyřgenerační uspořádání rodiny. Mladí senioři poskytují kromě pomoci rodinám svých dětí také pomoc svým velmi starým rodičům. Tuto dvojí pomoc označuje pojem sendvičový fenomén (Čevela, 2012).

Rodina zajišťuje to nejpodstatnější v životě stárnoucích lidí. Od rodiny se očekává solidárnost s tím členem, který se nachází v obtížné nebo krizové situaci. Dokud jsou staří lidé schopní, mohou pomoci hlídat vnoučata, poskytovat finanční podporu, podporovat emocionální vazby další. Závažným jevem života vícegeneračních rodin podpora seniorů s dlouhodobým zdravotním postižením či dlouhodobá péče o seniory nesoběstačné. Důležité je v této situaci poskytování podpory pečujícím rodinám (Čevela, 2012; Pichaud, Thareauová, 1998).

Rodinný život se mění v důsledku většího množství vztahů a měnících se vzorců chování. Zatímco dříve byl rodokmen znázorněn jako strom plochý a košatý (menší počet generací, větší počet dětí), rodokmen současných rodin je znázorněn jako vysoký a úzký (větší počet generací, menší počet jejich příslušníků). Pokud žije starší člověk sám a neudrhuje kontakty s rodinou ani přáteli, dostává se do sociální izolace (Čevela, 2012).

Struktura českých domácností odráží celkové stárnutí populace a nízkou míru porodnosti v uplynulých letech. Z dlouhodobého hlediska se průměrná velikost domácnosti spíše snižuje. Pro současnou českou domácnost jsou typické rodiny s menším počtem dětí, málo obvyklé je vícegenerační bydlení. Z hlediska počtu členů je nejvíce domácností dvoučlenných (32%) a jednočlenných (24%) (MPSV, 2008).

Důležitou úlohu v proměně role rodiny a sociálního zabezpečení hraje také sociální stát. Pojem sociální stát (welfare state) se používá k vyjádření vztahu státu k sociální oblasti života společnosti. Podstatu sociálního státu tvoří vládou chráněná minimální úroveň příjmu, výživy, zdraví, bydlení a vzdělání pro každého občana. Sociální zákonodárství a státní správa tak zajišťuje sociální zabezpečení, které umožňuje předcházet, zmírňovat nebo čelit sociálním rizikům. Toto zabezpečení se promítá i do

mezilidských vztahů. Mezi důsledky welfare state patří narušení tradičních mezilidských vazeb, oslabení sociální kontroly, oslabení primárních společenských skupin a další. Tyto společenské změny narušily tradiční strukturu sociální solidarity. Místo rodiny je pomoc očekávána od sociálního státu. Tento trend dále umocňuje individualismus, sociální mobilita a urbanizace (Arnoldová, 2015).

3.3.3 Ageismus

Ageismus se stal v současné době fenoménem. Tato diskriminace založená na základě věku a stereotypizace vyvstává na pracovištích, ale i v osobním životě. Záměrné vyhýbání se kontaktu se starými lidmi, zesměšňování starých lidí v podobě vtipů, hrubá mluva, to vše jsou projevy ageismu, kterých si můžeme v běžném životě všimnout. Typické stěžování si studentů na ranní dopravní spoje zaplněné důchodci, přestože mohou jet později, protože mají „volný celý den“, patří mezi jevy, s kterými se můžeme jako cestující hojně setkat.

Rozdíly ve společnosti jsou vytvářeny na základě vertikální a horizontální sociální diferenciaci. Vertikální členění zahrnuje mocenské členění na úrovni nižší – vyšší a umisťuje jedince na pozici ve společenském žebříčku (např. podle vzdělání, majetku, původu). Horizontální členění zařazuje jedince do skupin, ve kterých není rozdíl v dimenzi vyšší nebo nižší (např. učitelé různých aprobací, řemeslníci různých oborů) a vede ke vzniku struktur sociálních pozic, rolí a vzorců chování (Havlík, 2015). Z horizontální sociální diferenciaci vyplývá i fenomén ageismu, kdy se vůči skupině seniorů negativně vymezuje zejména mladá generace, ale i střední generace.

Ageismus (z anglického age = věk) označuje různorodé projevy averze vůči starým lidem a všemu, co ke stáří patří. Můžeme jej také chápat jako proces systematického stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich stáří. Český ekvivalent tohoto anglického pojmu neexistuje. Podstatou ageismu je věková diskriminace. Nežádka jsou věkovou diskriminací postižení lidé starší 45 let, například pokud hledají zaměstnání (Haškovcová, 2012; Vágnerová, 2007). Senioři bývají snadným terčem projevů různých forem diskriminace a násilí. Agresor využívá faktického i tušeného postoje seniorů - „nikdo mě nechce“, „jsem nepotřebný“ a dále jej posiluje (Haškovcová, 2012).

Zdroje ageismu mohou být individuální, kulturní a sociální. Mezi individuální zdroje patří zejména strach ze smrti a stárnutí jako psychosomatického úpadku, dále

frustrace a agrese vůči členům minoritních skupin, předsudky a stereotypy. Častým předsudkem bývá, že mnoho starých lidí je nemocných a tráví většinu svého času v posteli. Také představa, že většina seniorů se už nevěnuje žádné pohlavní aktivitě je mylná. Dnešní doba je spojována s kultem mládí a senioři tak bývají vnímáni jako oškliví (negativní stereotyp zahrnuje pojmy jako babizna, stará koza, bába apod.). Senioři jsou spojováni také s charakteristikami jako pasivní, sobečtí, bezohlední, pohodlní apod. (Jirásková, 2005; Vágnerová, 2007).

Ukazuje se, že to, jak danou generaci vnímáme, je zatíženo předsudky a stereotypy oboustranně. Předsudky mladých vůči starým, tedy ageismus, je třeba doplnit předsudky starých vůči mladým, protože ani ty nebývají pouze ojedinělé. Na pracovišti se můžeme setkat například s hodnocením, kdy příslušník mladé generace hodnotí staršího spolupracovníka jako příliš opatrného, nepřizpůsobivého, příliš důsledného, pedantského či staromódního. Naopak mladší kolega je starším vnímán jako nestálý, nedočkavý, nezkušený, lehkomyšlný, či citově labilní. Obecným faktem zůstává, že starší lidé bývají vždy opatrnější, mívají vyšší pocit odpovědnosti, obtížněji se rozhodují riskovat a dovedou snadněji mlčet než mladí. Na druhé straně se drží šablony svých osvědčených zkušeností, přizpůsobit se novým změnám jim činí potíže, jsou nepružní a stabilní (Kalvach, 2004).

Mezi kulturní zdroje ageismu patří různé hodnotové systémy, jazyk (pohrdavá označení pro staré lidi), mediální prezentace seniorů (kvalita a kvantita prezentace), humor, umění a literatury (Vágnerová, 2007).

Mezi sociální zdroje ageismu můžeme zařadit zejména demografické stárnutí populace. Starých lidí je hodně a stále jich přibývá. Objevují se tak věkové/generační konflikty vytvářející vzájemnou mezigenerační rivalitu. Změnil se také sociální status stáří. V historii bylo stáří vnímáno jako úctyhodné a staří lidé jako moudří. V moderní společnosti je stárnutí obecně chápáno jako něco nenormálního a má tak ve společnosti špatný obraz (Vágnerová, 2007).

3.3.4 Mezigenerační solidarita

Porozumění mezi lidmi z různého věku může být značně obtížné. Myslím si, že je potřeba hledat cesty, jak vzájemný soulad najít. Mít možnost obrátit se na členy své rodiny v případě potřeby je velmi důležité. Kdo jiný by nám měl v těžkých chvílích pomoci, než právě rodina. Stejně jako rodiče a prarodiče se snažili co nejlépe vychovat své děti, měli by

i jejich děti být ochotni pomoci svým stárnoucím rodičům a prarodičům a jejich péči jim tak opětovat. Jsem si však vědoma toho, že stárnoucí rodiče přinášejí pro své děti nezdědka nechtěnou zátěž a bývají na obtíž.

Sociální solidarita je chápána jako vzájemná sounáležitost, pomoc jednotlivcům, skupinám i organizacím při utváření životních podmínek a prostředků. Jednou z forem sociální solidarity je solidarita mezigenerační. Mezigenerační solidarita je pomoc mezi ekonomicky činnou částí obyvatelstva s ekonomicky nečinnou (děti, studenti, senioři) (Pokorná, 2010).

Poměr závislosti (poměr těch, kteří jsou ve věku ekonomické aktivity a těch, kteří jsou na jejich produktivitě závislí) býval příznivý. V posledních letech se ale populační vývoj začal ubírat jiným směrem. Pro ty, kteří plodným obdobím projdou bez dětí, stále přibývá, tvoří téměř třetinu. Ti, kteří děti mají, však shledávají méně a méně důvodů, aby v průběžném penzijním systému podporovali i ty bezdětné. Ozývají se hlasy, proč má člověk platit stejné starobní pojištění, když má tři děti, které budou v jeho penzijním věku platit na jeho důchod, jako platí člověk, který děti nemá a na jeho důchod budou přispívat ostatní (Možný, 2004).

V současné době jsou v České republice ekonomicky aktivní silné ročníky ze sedmdesátých let 20. století a zároveň silné poválečné ročníky jsou stále v produktivním věku. Právě přechod těchto ročníků do důchodového věku, ke kterému bude ve stále větší míře docházet, bude znamenat nejen značnou zátěž pro zdravotnictví a důchodový systém, ale projeví se také změnami v situaci na trhu práce. Rostoucí podíl osob v předdůchodovém věku dále vyvolává nutnost rozvoje celoživotního učení a zejména dalšího vzdělávání starší generace, aby byl udržen její pracovní potenciál (MPSV, 2008).

Cílem mezigenerační solidarity by mělo být dosažení spravedlivější společnosti pro všechny věkové skupiny. Zásadní význam má podpora aktivního a zdravého stárnutí. Více let prožitých v dobrém zdravotním stavu znamená i vyšší kvalitu života, vyšší nezávislost a možnost být stále aktivní. Důležitým prvkem aktivního stárnutí je udržování vzájemné soudržnosti se svými přáteli, rodinou a udržování mezigeneračních vztahů. Mezigenerační solidaritu lze také chápat jako snahu realizovat společné aktivity, setkávání a spolupráci různých věkových skupin. Důležité je informovat veřejnost o potřebě mezigenerační solidarity a posilovat ji rodinnými a přátelskými vazbami, ale i formálně organizovanými akcemi. Obecným problémem je, že lidé se navzájem málo zajímají o své životní příběhy.

K odcizení lidí vede i snížení počtu rituálů jako jsou křty a pohřby (Holczerová, Dvořáčková, 2013; Haškovcová, 2012).

Mezi místa, kde se mohou různé generace setkávat, patří například knihovny, které nabízejí většinou kromě světa knih i nějakou přidanou hodnotu – přednášky, akademii třetího věku, klub seniorů či autorská čtení. Dalším místem pro setkávání mohou být kulturní akce na hradech a zámcích, řemeslnické jarmarky, trhy a kulturní akce města. Muzea, divadelní či operní představení bývají také vyhledávaná. Neopomenutelnými místy pro setkávání mohou být i hospody, obecní úřady, kostely či fary. Park, alej, náměstí s kašnou a lavičkami jsou také vyhledávanými místy různých generací.

3.4 Mezigenerační konflikty

Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, každá generace vyrůstala v jiné době a má tudíž jiné smýšlení i zkušenosti, než generace jiná. Odlišný pohled na svět může proto vést k mezigeneračním konfliktům. Především předsudky a stereotypy mají za následek obtížné hledání vzájemného porozumění. Stejně, jako jsou mladí lidé zatíženi ustálenou charakteristikou starých lidí, tak i senioři vnímají mladé lidi podle navyklých stereotypních hodnocení. Chtěla bych zde zdůraznit, že jak mladá, tak i starší generace podléhá těmto neobjektivním charakteristikám.

Mezigenerační konflikt popisuje sociologický slovník jako situaci, kdy nová mladá generace považuje určité hodnoty a normy za překonané a zaujímá k nim odmítavý postoj. Dostává se tak do konfliktu se starší generací, která se snaží výchovou dané hodnoty a normy předávat. Samotné slovo konflikt pochází z latinského *conflictus*, což znamená srazit se spolu (Jirásková, 2005; Petrusek, 1996).

Uvádí se, že mezigenerační konflikty patří hned vedle sporů manželských k nejčastějším mezilidským konfliktům. Pouze malá část konfliktů ale pramení z rozdílných povah, jejichž nositelé by se nesnesli, ani kdyby byli vrstevníci. Hlavní zdroj konfliktů většinou tvoří předpojatost rozdílných generací vůči sobě navzájem a trvání na nejrůznějších (i nepravdivých) stereotypech (Jirásková, 2005).

V České republice probíhá aktuálně velmi silný mezigenerační konflikt ohledně používání internetu. Za to může obrácená socializace, kdy děti přivádějí své rodiče do světa nových médií (Ševčíková, 2014). Zatímco generace rodičů dnešních dětí vyrůstala na

televizním vysílání, dnes je používání internetu a digitálních technologií pro děti samozřejmostí a jen těžko si bez něj už dokáží dnešní svět představit.

Mezi generacemi nemusí docházet přímo ke konfliktům, ale mohou spolu těžko hledat společnou řeč. Jiná zkušenost a pohled na ni, přispívá k obtížnému navázání dialogu. Může docházet ke konfliktům, které vyplývají z rozdílnosti v názorech, postojích i motivaci. Můžeme vymezit dva zdroje konfliktů. První typ vyplývá z rozdílnosti životních fází. Mladá generace má jiné potřeby než padesátníci a senioři. Původem konfliktů je tu rozdílnost životních fází, v níž se příslušníci generací nachází. Druhý typ konfliktů je dán generační osobitostí. Každá generace má své určité specifické vlastnosti, postoje, názory, hodnoty, které ji charakterizují a odlišují od generace předchozí či následující (Sak, Kolesárová, 2012; Kalvach, 2004).

3.4.1 Mezigenerační spojenectví

Mezi mladou a střední generací se však objevuje mezigenerační spojenectví. Mládež i dospělé spojuje například kult mládí. Bez ohledu na věk se dnes většina lidí snaží vypadat mladě, touha po mládí se stala masovým hnutím. Dospělé ženy se oblékají jako mladé dívky, chtějí mít pevné a štíhlé tělo, jí zdravěji. Stává se tak, že děti učí své rodiče, jak se mají oblékat, jakou hudbu poslouchat, co si mají myslet. Svět mladé a střední generace se sblíží a nevznikají v něm mezigenerační konflikty, protože mezi jejich světy neexistuje žádný radikální rozdíl (Kubátová, 2010).

3.4.2 Mezigenerační programy

V současné době jsou hledány nové cesty, jak podporovat mezigenerační vazby i mimo rodinu. Ke stimulování mezigeneračních vztahů jsou používány tzv. mezigenerační programy. Mezigenerační programy jsou definovány jako programy, ve kterých probíhá vzájemné učení a obohacování mezi mladší a starší generací. Cílem má být přínos pro jedince i společnost, zejména se jedná o prevenci vzniku napětí mezi generacemi, zabránění věkové segregaci a předávání historického vědomí. Mezigenerační programy by tak měly vést k rozvoji generační inteligence, pomoci akceptovat vlastní stárnutí a předávat kulturní normy. V praxi se jedná např. o programy, kdy senioři pomáhají dětem a děti pomáhají seniorům (Štěpánková, 2014).

V České republice je dle průzkumů vysoká míra věkové diskriminace a mezigenerační nevraživosti. Přesto je oblast rozvoje mezigeneračních vztahů na svém počátku. Mezigenerační programy sice nemohou plně nahradit přirozené rodinné vazby, ale mohou vést ke zmírňování předsudků obou skupin a být zdrojem povědomí o životě druhé skupiny. Mladší generace tím získává nezkrácené informace o stáří a seniorům přinášejí mezigenerační programy nové sociální kontakty, pocit užitečnosti a smysluplnosti (Štěpánková, 2014).

3.5 Mezigenerační komunikace

Nelze nekomunikovat. I když mlčíme, komunikujeme. Mlčením můžeme vyjádřit například to, že nemáme k danému tématu co říci nebo že nás obsah sdělení či osoba, která k nám promlouvá, nezajímá. Mlčením však můžeme vyjádřit i naši účast, naslouchání. Verbální a neverbální komunikace se vzájemně doplňují a dávají tak obsahu sdělení autentický ráz. V současné době, kdy se zrychluje životní tempo, však na komunikaci příliš nezbývá čas. Komunikaci tváří v tvář nahrazuje komunikace skrze média – televizi, internet, mobilní telefony. Domnívám se, že díky rychlému životnímu tempu nám na komunikaci (nejen se seniory) nezbývá adekvátní čas.

Slovo komunikace pochází z latinského *communicare*, což znamená vzájemné společné sdělování. Tento termín je používán pro označení velkého množství dějů, které probíhají mezi lidmi při vzájemném kontaktu a výměně informací. Nesdělujeme však pouze informace, ale také svůj postoj k danému tématu i k posluchači, své vlastní sebepojetí, kvalitu našeho vzájemného vztahu, pravidla naší vzájemné komunikace, svou náladu, rozpoložení, metakomunikaci a další sdělení. Komunikujeme verbálně, tedy slovy (písmem i mluvenou formou) a neverbálně (mimicky, gestikulací, vzdáleností a úhlem od posluchače, doteky a fyzickým postojem). Důležitá je také neobsahová stránka řeči, jako je intenzita hlasu, rychlost mluvy, přestávky v řeči, tón a barva hlasu a další (Jirásková, 2005; Minibergerová, Dušek, 2006).

Mezigenerační komunikace je nezbytným předpokladem kvalitního života. Jejím prostřednictvím by měli lidé dospívat k rozumění a dorozumění. V dnešním hektickém světě se ztrácí schopnost komunikovat a stále obtížněji probíhá komunikace mezigenerační i s ohledem na stárnutí populace. Svět seniorů a mladší generace se od sebe vzdaluje

a vzniká tak systém, kdy staří nemají co říci mladým a mladí o jejich názory nestojí. Za obtížnou komunikací stojí neznalost problémů těch druhých, rozvolněná sociální solidarita i vzrůstající napětí mezi mladými a starými. Účinným prvkem úspěšného stárnutí je potenciál komunikace. Lidé však nejsou vedeni k tomu, aby potenciál komunikace využívali (Haškovcová, 2012; Jirásková, 2005).

Za pozitivní fakt považují, že někteří senioři se nebrání používání informačních a komunikačních technologií. Domnívám se, že tímto krokem může mezi seniory a mladou generací dojít ke zlepšení komunikace. Zprostředkovaná komunikace skrze Facebook, Skype, elektronickou poštu, mobilní telefon a další komunikační prostředky dnešní doby sice nemůže nahradit komunikaci v reálném světě tváří v tvář, nicméně i tuto formu dorozumívání se považují za přínosnou.

3.5.1 Bariéry komunikace

Někdy není lehké domluvit se ani s mladým, zdravým člověkem. Když si uvědomíme, jaké změny stáří přináší (viz podkapitola 3.1.4), nemůžeme se divit, že se v mezigenerační komunikaci mohou objevit komunikační bariéry. I přes veškerou naši snahu vzájemného porozumění tak můžeme narazit na různá úskalí, které se vzhledem k odlišnému věku odhalují.

Základním předpokladem úspěšné komunikace je akceptace druhého jako individuální osobnosti s mnoha zkušenostmi, prožitky a poznatky. Pokud nejsme ochotni tento fakt přijmout, může docházet k obtížím v komunikaci (Jirásková, 2005).

Mezi bariéry komunikace patří zejména egocentrismus, neochota, lenost, interpretační chyby, životní preference a hodnoty, charakterové vlastnosti a osobnostní projevy (neomalenost, netrpělivost, urážlivost apod.). Překážky, které brání obzvláště v mezigenerační komunikaci, jsou diskriminace s ohledem na věk, zdravotní stav, představy o tom, co je patřičné a slušné, kvalita mluveného i psaného projevu, pojetí důstojnosti, rozdílné životní zkušenosti, prožité historické události, rozdílné vzdělání, příležitosti seberealizace, orientace ve světě moderních technologií apod. (Jirásková, 2005).

Pokud chceme, aby byla mezigenerační komunikace úspěšná, měli bychom se zaměřit na hledání společných témat, bodů dorozumění, na ochotu ke spolupráci a pokoušet se eliminovat překážky komunikace a možná nedorozumění. Mezi jeden

z nežádoucích jevů, který se v komunikaci často vyskytuje, patří manipulace. Manipulaci lze definovat jako záměrné zpracování vědomí lidí (zejména masmédií). Patří sem i citové vydírání – věty, kterými nás chce někdo dostat tam, kde nás chce mít (např. „Jestli mě máš rád, tak to uděláš.“) (Jirásková, 2005).

3.5.2 Specifika komunikace se starým člověkem

Při komunikaci se seniory se mohou vyskytnout specifické komunikační obtíže. Ty mohou být způsobeny poruchou smyslového vnímání, neurologickým onemocněním, kognitivními poruchami, psychiatrickými chorobami apod. Senior může být pomalejší, obtížněji chápat, být pasivní, bez zájmu a snahy porozumět (Minibergerová, Dušek, 2006; Novák, 2014).

Velmi důležitou součástí komunikačního procesu je naslouchání. Člověk potřebuje mluvit, ale potřebuje také, aby ho někdo poslouchal. Pokud člověk špatně slyší, měli bychom mluvit pomalu a hlasitěji než obvykle. V případě, že člověk ohluchne, je žádoucí, aby si pořídil naslouchátka a naučil je správně používat a udržovat. Jelikož staří lidé obvykle komunikují pomaleji a mají zpomalené reakce, měli bychom se přizpůsobit jejich rytmu a být trpěliví. Také je potřebné najít vhodnou fyzickou vzdálenost mezi komunikujícími – nebýt ani příliš blízko, ani příliš daleko. Měli bychom také najít vhodnou pozici. Pokud starý člověk sedí nebo leží a my stojíme, dáváme mu tím najevo svoji nadřazenost. Nejdůležitější však zůstává schopnost naslouchat a umět také komunikovat beze slov – pohledem, dotykem, naší přítomností (Pichaud, Thareauová, 1998).

Specifickou formu mluvy se seniory označujeme jako elderspeak. Jsou to urážlivé hovory se starými lidmi a o starých lidech. Tento typ mluvy je typický pro mladé osoby hovořící se seniorem, jehož podceňují. Nelze tu přímo prokázat pohrdání seniorem, avšak senior jej do jisté míry může vnímat. Mezi nevhodnou formu mluvy patří zdobnělny, přílišná familiárnost, mluvení v jednoduchých větách, zbytečně nahlas a pomalu. Je to tedy styl komunikace, který je nevhodný svým obsahem, ale i formou. Elderspeak vychází ze stereotypního hodnocení seniorů a jejich schopností (Novák, 2014; Pokorná, 2010).

4 Praktická část

4.1 Kvalitativní výzkumné šetření

Pro empirickou část své diplomové práce jsem zvolila kvalitativní výzkumné šetření. Kvalitativní přístup není jednoznačně definován, mezi odborníky lze nalézt různé charakteristiky tohoto přístupu.

I přesto, že neexistuje obecně uznávaný způsob, jak provádět kvalitativní výzkum, můžeme tento druh výzkumu přiblížit některými shodnými vymezeními. Kvalitativní přístup je procesem hledání porozumění daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků šetření a provádí zkoumání v přirozených podmínkách. V typickém případě kvalitativní výzkumník vybírá na začátku výzkumu téma a určí základní výzkumné otázky. Otázky v průběhu výzkumu přizpůsobuje dle získaných informací. Badatel vyhledává a analyzuje jakékoliv informace, které přispívají k objasnění výzkumných otázek. Výzkumník vybírá na základě svého uvážení místa pozorování nebo jedince, které dále sleduje. Analýza dat a jejich zpracování probíhají současně. Zpráva o kvalitativním výzkumu obsahuje podrobný popis místa zkoumání, rozsáhlé citace z rozhovorů a poznámek, které si výzkumník zaznamenával v terénu. Výzkumník může také navrhnout teorii o fenoménu, který zkoumal. Závěry výzkumu může probrat s účastníky šetření a jejich názor zohlednit nebo přidat do výsledné zprávy (Hendl, 2005).

Ve svém kvalitativním šetření jsem se snažila zjistit, jak příslušníci mladé generace nahlízejí na seniory a na fenomén stáří. Pro získání potřebných dat byly uskutečněny individuální hloubkové polostrukturované rozhovory s vybranými účastníky výzkumu. Kvalitativní přístup je pro sledování daného problému vhodný, jelikož umožňuje proniknout pod povrch zkoumaného problému. Od účastníků výzkumu jsem získala poměrně důkladný popis názorů na zkoumaný jev. Za velkou výhodu kvalitativního výzkumu považuji jeho pružnost a možnost reagovat na aktuální podmínky. Jsem si však vědoma i nevýhod, které kvalitativní přístup přináší. Dávala jsem si proto pozor, aby výsledky výzkumu nebyly ovlivněny mojí osobou (osobou výzkumníka) a také, abych měla dostatek času na sběr a analýzu dat, jelikož se jedná o časově náročné etapy.

4.2 Výběr účastníků výzkumného šetření a jejich charakteristika

Pro výběr účastníků výzkumného šetření jsem zvolila záměrný výběr. Tento výběr se uskutečňuje na základě určení znaků základního souboru, které jsou důležité pro dané zkoumání. Při záměrném výběru se výzkumník opírá o své zkušenosti, teorii, vědomosti a úsudek. Přesnost výběru se zlepšuje poradou se skupinou expertů. Soubor získaný pomocí záměrného výběru nemá zevšeobecnovací vlastnosti náhodného souboru, ale pro mnohé výzkumy je dostačující. Zvětšováním záměrného souboru se však nezlepšují jeho vlastnosti. Při tomto typu výběru jde o vyhledávání těch osob, které se vyznačují určitým znakem. Výběr je vždy reprezentativní (ne z hlediska statistiky), ale protože osoby dobře reprezentují dané prostředí (Gavora, 2000).

Za relevantní znaky, které jsem u svého výběrového souboru požadovala, patřil věk a bydliště. Jelikož se ve svém výzkumu zabývám názory dnešní mladé generace na seniory, požadovala jsem, aby informátoři byli příslušníci mladé generace. Jak je uvedeno v teoretické části mé práce, za současnou mladou generaci se považují lidé narození v osmdesátých a devadesátých letech. Také o nich lze hovořit jako o generaci Y. Podmínkou tedy bylo, aby účastníci výzkumu byli narozeni v tomto období. Tato podmínka byla splněna, nejmladšímu účastníkovi šetření bylo v době výzkumu 21 let, nejstaršímu 32 let. Informátoři jsou zastoupeni i rovnoměrně podle desetiletí, v němž se narodili. Čtyři účastníci se narodili v osmdesátých letech a čtyři účastníci v devadesátých letech. Jelikož se výzkum zaměřuje na oblast České republiky, bylo druhou podmínkou, aby respondent žil na našem území. Tato podmínka byla také splněna, všichni účastníci šetření žijí v České republice.

Pro zajištění genderové vyrovnanosti výběrového souboru jsem požadovala, aby ve výběrovém souboru byla zastoupena obě pohlaví – tedy muži i ženy. Tento záměr se mi podařil, ve výběrovém souboru byli rovnoměrně zastoupeni muži i ženy (4 ženy a 4 muži). Také jsem chtěla z důvodu možného odlišného nahlížení na seniory, aby byli zastoupeni lidé bezdětní a lidé s dětmi. Tento úmysl se mi podařil, v souboru byli zastoupeni lidé bezdětní (2 muži a 2 ženy) i lidé, kteří již své děti mají (taktéž 2 ženy a 2 muži).

Rozsah výběrového souboru se u kvalitativního výzkumu řídí saturací. Výběr se ukončí, když výzkumník zjistí, že informace od dalších osob jsou stejné, opakující se. Další rozšiřování souboru potom již nemá cenu (Gavora, 2000).

Své výzkumné šetření jsem tedy ukončila, když se informace od účastníků začínaly opakovat. Celkem jsem provedla polostrukturované rozhovory s osmi informátory. Těchto osm osob (4 muži, 4 ženy) tedy bylo mým výběrovým souborem.

Výběrovou procedurou získávání dotazovaných byla technika sněhové koule. Tato technika spočívá na výběru jedinců, při kterém výzkumníka původní informátor vede k jiným členům jeho cílové skupiny. Výzkumník začíná rozhovorem s předem definovanou osobou, která potom jmenuje další osoby, které odpovídají požadavkům výzkumníka. Tyto osoby potom jmenují další lidi a takto pořád dokola, až je vzorek teoreticky nasycen. Jména osob ve výzkumu se tak nabalují jako sněhová koule (Disman, 2002).

Mým původním informátorem byla bývalá spolužačka z jazykové školy. Tato žena mně poté doporučila několik osob, které odpovídaly požadavkům mého výzkumu. S těmi lidmi, kteří byli ochotní se výzkumného šetření zúčastnit, jsem provedla rozhovory a zeptala se jich na další potencionální informátory. Tímto způsobem byl získán výběrový soubor respondentů.

Pro přehlednost účastníků výzkumného šetření jsem zpracovala následující tabulku (Tabulka č.1):

Tabulka č.1: Přehled účastníků výzkumného šetření.⁴

Informátor	Pohlaví	Věk	Nejvyšší dosažené vzdělání	Počet dětí	Rodinný stav	Socioekonomický status
Libor	Muž	28	SŠ	0	svobodný	pracující
Petr	Muž	31	VOB	1	svobodný	invalidní důchodce + částečný pracovní úvazek
Michal	Muž	25	SŠ	0	svobodný	nezaměstnaný
Marek	Muž	32	BAK	1	svobodný	pracující
Lenka	Žena	21	SŠ	0	svobodná	studentka
Eliška	Žena	24	SŠ	1	vdaná	rodičovská dovolená
Viktorie	Žena	24	BAK	0	svobodná	studentka
Markéta	Žena	24	BAK	1	svobodná	rodičovská dovolená

Zdroj: Vlastní zpracování autorkou.

Jak si můžeme z tabulky informátorů všimnout, jsou vyrovnaně zastoupeni muži i ženy. Polovina účastníků se narodila v osmdesátých letech (Libor, Petr, Michal, Marek) a druhá polovina v letech devadesátých (Lenka, Eliška, Viktorie, Markéta). Informátor s nejnižším dosaženým vzděláním je vyučen v oboru, informátor s nejvyšším dosaženým vzděláním má vysokou školu na bakalářském stupni studia. Polovina účastníků výzkumu má děti (Petr, Marek, Eliška, Lenka), druhá polovina účastníků byla bezdětná. Dvě ženy byly vdané, ostatní ženy a muži byli svobodní. Socioekonomický status informátorů byl značně rozmanitý – 2 studentky, 2 pracující, 1 nezaměstnaný, 1 invalidní důchodce a 2 ženy na rodičovské dovolené.

⁴ Použité zkratky: VOB – vyučen v oboru, SŠ – středoškolské s maturitou, BAK – vysokoškolské bakalářské.

4.3 Sběr dat

Sběr dat probíhal v měsíci listopadu roku 2015. Rozhovory byly po předchozím souhlasu všech účastníků výzkumu nahrávány na diktafon a následně přepsány. Všichni účastníci byli předem obeznámeni s tím, že rozhovory budou nahrávány a nikdo z účastníků s touto skutečností neměl problém. Informátorům bylo také sděleno, že nahrávky budou využity pouze pro potřeby mé diplomové práce a po přepsání budou smazány. Po transkripci byly nahrávky skutečně smazány. Informovala jsem všechny účastníky o tom, za jakým účelem jsou rozhovory prováděny, jak dlouho bude přibližně rozhovor trvat a jakého tématu se bude týkat. Žádný z účastníků si nepřál zveřejnit své jméno, proto byla všechna jména z důvodu zachování anonymity změněna. Souběžně s nahráváním rozhovoru jsem si dělala v případě potřeby poznámky na papír – zejména se jednalo o zachycení neverbální konverzace a zdůraznění sdělených dat. Své oblečení a vizáž jsem volila vždy decentní, aby neodvádělo pozornost od rozhovoru. Rozhovory probíhaly v pěti případech v kavárně v místě bydliště informátora a ve třech případech u informátora v jeho domácnosti.

Všichni účastníci výzkumu se mého šetření účastnili dobrovolně a ochotně, proto jim byla darována vždy drobná odměna (čokoláda, káva) za jejich ochotu participovat na mém výzkumu. Během rozhovorů panovala příjemná a přátelská atmosféra. Informátoři se snažili podle mého názoru odpovídat co nejpřesněji a nad odpověďmi se skutečně zamýšleli. Každý rozhovor trval přibližně 45 minut. První chvíle rozhovoru byly věnované obecným konverzačním tématům a seznámení, aby opadla počáteční nervozita účastníků a rozmluva byla uvolněná.

4.4 Zpracování získaných dat

K fixaci kvalitativních dat jsem použila audiozáznam. Všechny rozhovory byly se souhlasem účastníků výzkumu nahrávány na digitální diktafon. Zvukový záznam zachycuje veškeré kvality mluveného slova, tedy sílu hlasu, délku pomlky, doprovodné zvuky, řečové vady apod. Záznam je zcela nestranný a je na něm vše tak, jak se odehrálo. Záznam je autentický a má důležitou kontrolní funkci. Nezachytí sice atmosféru výzkumného setkání, ale tu je možné spolu s účastníky výzkumu sepsat dodatečně

(Miovský, 2006). Zároveň jsem u sebe měla připravený záznamový arch, na který jsem si zaznamenávala své poznámky a postřehy.

Po získání audiozáznamů byla provedena jejich transkripce, tedy přepis netextových dat do podoby textové. Transkripci jsem kontrolovala opakovaným poslechem. Po dokončení přepisu jsem si ještě několikrát zvukový záznam poslechla, abych ho porovнала s přepisem a případná chybějící data doplnila. Opakovanou kontrolou jsem minimalizovala zkreslení a nepřesnosti v přepisu záznamu.

Přepis byl podroben kvalitativní analýze na principu zakotvené teorie. K analýze získaných dat byla použita metoda vytváření trsů. Tato metoda slouží k tomu, abychom seskupili a konceptualizovali určité výroky do skupin. Tyto skupiny neboli trsy by měli vznikat na základě vzájemné podobnosti mezi identifikovanými jednotkami. Tímto procesem vznikají obecnější, induktivně zformované kategorie, jejichž zařazení do trsu je spojeno s určitými opakujícími se znaky. Společným znakem takového trsu může být například tematický překryv, tedy když vyhledáváme ve výroci informátorů takové pasáže, které se týkají jednoho úzce ohraničeného tématu (Miovský, 2006).

Výroky respondentů jsem seskupila do skupin na základě výzkumných otázek a tematických celků.

4.5 Analýza dat

Analýza dat byla uskutečněna v okruzích podle výzkumných otázek, na které jsem hledala odpovědi. Výsledky výzkumu jsou tedy rozděleny do čtyř tematických celků: definice seniorů očima mladé generace, charakteristika stáří z pohledu mladé generace, současné postavení seniorů v české společnosti očima mladé generace a vztahy mezi mladou generací a seniory v rámci rodiny. Výpovědi informátorů jsou v textu označeny *kurzívou*.

4.5.1 Definice seniorů očima mladé generace

Jak již bylo zmíněno v teoretické části práce, je zřejmé, že každý člověk si pod pojmem senior představí někoho jiného. Neexistuje jednoznačná definice, od jakého věku

lze považovat člověka za seniora, či na základě jakých charakteristik označit člověka za starého. V tomto okruhu otázek měli informátoři za úkol popsat, kdo je pro ně senior.

Pokud se podíváme na věkové vymezení kategorie senior, považovali mí informátoři za seniora osobu ve věku šedesát let či starší. Většina účastníků výzkumu se shoduje na tom, že k označení člověka za seniora je adekvátní věk 60 let: „*od šedesáti let asi*“, „*od těch šedesáti*“, „*cca nad šedesát let*“. Ve výpovědích byla dále zmíněna věková hranice 70 let a 80 let. Tuto vyšší věkovou hranici seniora zastávají Michal a Markéta. Pro tyto dotazované jsou senioři lidé vyššího věku, kteří jsou dále charakterizováni tím, že pobírají důchod (mladší senioři ještě na starobní důchod nemusí mít nárok) a jsou méně vitální. Můžeme si všimnout, že pro část informátorů je důležitým měřítkem chronologický věk a pro druhou část dotazovaných i charakteristika, která je se stářím spojená (důchod, fyzický stav). Jak je patrné, absolutní shoda mezi odbornou ani laickou veřejností ohledně věkového vymezení seniora neexistuje.

Markéta: „*Já si prostě seniora představím osmdesát a vejš, opravdu ty starší. Jako pro mě senioři ještě nejsou ti mladší, kolem těch sedmdesáti, ty si představím ještě jako vitálnější.*“

Michal: „*Tak je to ten věk sedmdesát a starší. Do té doby v současnosti ještě lidé pracují, takže to si nemyslím, že jsou už senioři. Senior je pro mě spojený už s tím, že má důchod.*“

Senior není vymezen pouze věkovou hranicí, ale také určitými vlastnostmi a charakteristikami. Jak bylo zmíněno již v teoretické části práce, česká společnost si nejčastěji spojuje seniora s pojmy jako je například starší člověk, důchodce, důchod, babička, dědeček, rodiče, prarodiče, zdravotní problémy, nepracuje, důchodový věk, volný čas, zkušenosti a další. Tento přístup se mi potvrdil u mých informátorů. Účastníci výzkumného šetření měli zodpovědět otázku, koho si představí pod pojmem senior. Mezi nejčastěji zmiňované pojmy spojované s osobou seniora patřil „*starší věk*“, „*vnoučata*“, „*důchod*“ a „*důchodci*“, „*zdravotní omezení*“, „*babičky a dědečkové*“, „*už nepracuje*“. Mezi představami seniora se objevil i pojem kmet a vlastní rodiče. Tyto vlastnosti, které jsou pro seniory typické, se tak dotýkají oblasti sociální, zdravotní, rodinného života i náplně volného času.

Eliška: „*No představím si starou babičku nebo dědečka, v důchodu prostě, že už nepracuje, užívá si v klidu doma, chodí na tlachání k sousedkám, má důchod malej, má vnoučata, někoho, kdo je starej, je vyššího věku a nepracuje.*“

Markéta: *„Tak postarší člověk, v důchodu. Nejvíc se mi zobrazí taková ta stará paní o holi. Jako seniora si představím staršího člověka, opravdu už takového, který špatně chodí a má neduhy.“*

Účastníci výzkumného šetření měli také odpovědět na otázku, jaké vlastnosti jsou podle nich pro seniory výstižné. Vlastnosti, které jsou pro seniory podle mladé generace typické, lze shrnout do několika okruhů. Hojně zmiňované byly vlastnosti týkající se zdravotního stavu: „pomalejší“, „méně pohybliví“, „trpící psychickými obtížemi“, „změna vzhledu“ v důsledku stáří. Informátoři se také zaměřovali na povahové vlastnosti seniorů. Často bylo zmiňováno, že senioři jsou přátelští, přemýšliví, trpěliví, starostliví, milí, inteligentní a zkušení. Zmiňovaný byl i zájem seniorů o slevy v obchodech: „jsou první v hypermarketech na slevy“, „rádi nakupují, obíhají různé slevy“, „hrozně spěchají do Kauflandu“. Tento zájem o akce v obchodech, který dotazovaní zmiňují, je podle mých zkušeností pravdivý. Vzhledem k výši českých důchodů je upřednostňování nízkých cen zboží pochopitelné. Na druhou stranu zůstává faktem, že někteří senioři jsou při nakupování bezohlední svým chováním k ostatním nakupujícím. Důraz byl informátory kladen také na pobírání důchodu, větší množství volného času a vyšší věk.

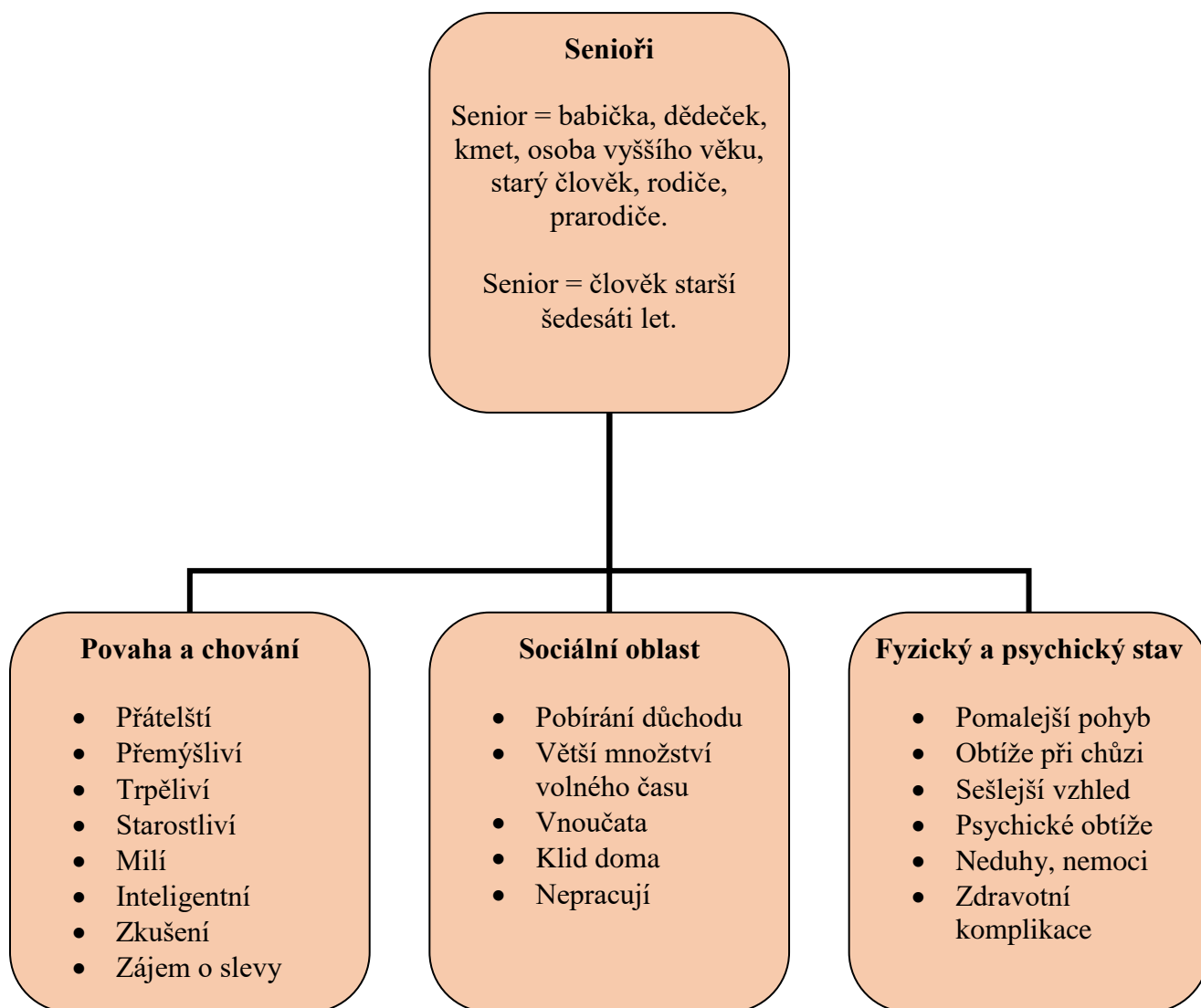
Marek: *„Vyšší věk, sešlejší vzhled, to je asi tak zásadní si myslím. Větší množství volného času. Rádi nakupují, obíhají různé slevy. Většinou pokud mají děti tak dost často naléhají na to, aby měli vnoučata. Jsou velice starostliví.“*

Viktorie: *„Většinou to už jsou důchodci, nemají zaměstnání, berou důchod. Mají mnoho zdravotních komplikací.“*

Nyní bych chtěla shrnout, jak mladá generace definuje seniory. Na jedné straně mladí lidé vidí pozitivní vlastnosti senior, jako např. „jsou přemýšlivější“ a „starostliví“, na druhou stranu jejich pohled obsahuje některé známé stereotypy: „honí se za slevami“, „netrpělivě čekají na důchod“, „rádi se baví o nemocech“ a to převážně negativního charakteru. Na základě mého výzkumného šetření jsem zjistila, že pro mladou generaci je senior definován dolní hranicí chronologického věku 60 let. Senior je pro mladou generaci spojen s pojmy babička, dědeček, důchodce a stáří/vyšší věk. Mezi vlastnosti, které jsou pro seniory podle mladé generace typické, patří především zdravotní komplikace (psychické i fyzické), životní zkušenost, přátelské vystupování, trpělivost a zájem o slevy

v hypermarketech. Získanou charakteristiku seniorů lze také shrnout následujícím grafickým přehledem (Obrázek č.3):

Obrázek č.3: Grafické znázornění charakteristiky seniorů mladou generací.

Zdroj: Vlastní zpracování autorkou.

4.5.2 Charakteristika stáří z pohledu mladé generace

Stáří je posledním obdobím v lidském životě, po němž přichází smrt. Tato životní etapa je spojena se změnami psychickými, sociálními i fyzickými, které jsou přiblíženy v teoretické části diplomové práce. V tomto okruhu otázek jsem od mých informátorů

zjišťovala, jaký je jejich pohled na stáří. Stejně, jako současní senioři byli před několika lety mladí, tak i současná mladá generace jednou zestárne. Na mysl mi v této souvislosti přišel výrok napsaný v kapucínské hrobce v Brně: „Čím jste vy, byli jsme i my, čím jsme my, budete i vy“.

U mých informátorů jsou s charakteristikou stáří spojeny zejména fyzické změny. Ve svých výpovědích poukazují zvláště na zhoršení pohyblivosti ve stáří, na nemoci a z toho vyplývající časté návštěvy lékařů - „*přibydou častější návštěvy lékařů*“, na menší vitalitu. Skutečnost, že informátoři vyzdvihují fyzické změny lze odůvodnit tím, že fyzické změny jsou na první pohled nejvíce zjevné. Informátoři dále stáří spojují se změnami sociálními i psychickými. Mezi psychické změny, které se objevovaly v odpovědích, patří pomalejší myšlení. Ze sociálních změn lze zmínit větší množství volného času a hledání náplně jeho využití: „*trávení času asi hodně u televize, zabíjení volného času*“, „*scházení se v parku, krmení kačenek*“, „*jezdí na různé akce jako jsou divadlo, koncerty a tak*“. Další sociální změnou je nezaměstnanost a sociální izolace: „*nechtějí nebo nemají takové možnosti být v kontaktu se společností*“. Ve stáří vlivem odchodu do důchodu může dojít ke ztrátě většího množství kontaktu s lidmi a starý člověk se tak může cítit osamocen. Zvláště, pokud senior nemá kontakt ani s rodinou, přáteli, sousedy či známými. Stáří jako životní období je podle mých informátorů spojováno také s pojmy jakými jsou „*životní moudrost*“, „*nějaká autorita*“, „*klid*“, „*životní zkušenost*“. Během svého života senior nabyl mnoho zkušeností, zažil různé situace a získal tak určitý nadhled a životní zkušenost, jak uvedli dotazovaní. Někteří informátoři poukazují na to, že prožívání stáří je velmi individuální: „*Můžou být lidi spokojení, můžou si užívat stáří, nebo jsou lidi nespokojení, nebo jsou na tom zdravotně špatně, tak jsou nepříjemný, protivný*“. Je skutečností, že stejně jako prožívání adolescence či středního věku je velmi individuální, tak i stáří může jedinec přijmout odlišně. U dotazovaných se objevuje také zmínka o vyrovnání se se svým životem. Téma umírání a smrti bývá v dnešní společnosti tabuizováno a ani dotazovaní se o něm nezmínili.

Viktorie: „*Určitě moudrost, i když to neplatí na každého. Životní zkušenost. Přirozená autorita to může být. Fyzické potíže, nemoci, problémy s pohybem. Nějaké to smíření možná i. Že jsou vyrovnání s tím životem. Většina z nich už nemá moc perspektivu do budoucnosti, tak už jsou vyrovnání se svým životem. Klid, nemoc, životní zkušenost, nějaká autorita.*“

V tomto okruhu mě také zajímalo, zda se informátoři na své vlastní stáří v současné době nějakým způsobem připravují. Více než polovina informátorů uvedla, že se připravuje na stáří tím, že má v současné době penzijní připojištění: „*Mám penzijní připojištění, to je jediný, co mám. Jinak na to ještě nějak nemyslím.*” Jak je patrné, mladí lidé jsou obeznámeni se systémem sociálního zabezpečení v České republice a na své finanční zajištění ve stáří již nyní aktivně myslí a zapojují se do spoření v rámci důchodového systému. Viktorie se kromě penzijního připojištění připravuje na stáří zdravým stravováním: „*Mám penzijní připojištění. I tím, jakým způsobem se stravuju [je veganka, dodržuje bezlepkovou dietu, vyhledává kvalitní a zdravé suroviny a potraviny]. Když se stravuju líp, tak si myslím, že by to stáří mohlo být z toho zdravotního hlediska kvalitnější.*“ Zdravé stravování se samozřejmě odráží v průběhu celého života, nejen ve stáří. Zdravá strava má pozitivní vliv na naše zdraví a prospívá našemu tělu. Michal a Lenka se v současnosti na stáří žádným způsobem nepřipravují. Michal se chce zapojit do penzijního připojištění, až nalezne zaměstnání, Lenka neuvažuje nad žádným způsobem přípravy na stáří. Marek se na stáří připravuje materiálním zajištěním. Koupil si zemědělský pozemek, který sám obhospodařuje. Jak je patrné, informátoři se na stáří připravují především ekonomicky (finančním, materiálním zajištěním).

Další otázkou, na kterou mí informátoři odpovídali, byla představa o jejich vlastním stáří, které v budoucnosti nadejde. Libor neví, jak bude jeho stáří vypadat, ale myslí si, že bude muset spoléhat sám na sebe, ne na pomoc dětí a vnoučat. Petr o svém vlastním stáří vůbec nechce uvažovat a vnímá jej pouze jako nutnou etapu života, ke které zaujímá negativní postoj: „*Děsí mě to. Mám strach ze zdravotního stavu, z téhle republiky, jak to tady funguje všechno*”. Ostatní informátoři si představují své stáří veskrze pozitivně – obklopeni dětmi a vnoučaty, budou se věnovat svým koníčkům, budou zabezpečeni a vyrovnaní se svým životem. Jako ilustraci tohoto tvrzení uvádím výrok Lenky: „*Doufám [vysloveno s důrazem], že budu mít hodně dětí, který mě zabezpečej. A určitě si představuju aktivní stáří, kdy budu dělat, co mám ráda, ať už to bude třeba práce, v který vydržím dýl, víc času pro sebe, pro svoje koníčky.*” U výpovědi Michala si můžeme všimnout zmínky o tzv. sendvičovém fenoménu (blíže teoretická část práce). Michal předpokládá, že bude ve stáří pomáhat svým dětem a zároveň svým rodičům. Michal: „*Budu sedět někde na verandě v houpacím křesle s vnoučatem na kolenou a koukat se na západ slunce. Tak to je ten romantickéj pohled a teď ten reálnej. Ten vypadá tak, že budu*

pracovat asi hodně dlouho, protože i dnešní generace nemá už takový potenciál, aby si sama pomohla a úloha i starší generace je v tom, aby pomáhala té mladší. A taky, pokud to půjde, budu pomáhat svým rodičům. Ale spíš budu pomáhat těm dětem, a až nebudu moct já, tak děti mi oplatí, doufám, stejnou mincí.“ U výpovědi Marka je poukazováno na demografické stárnutí populace. Lidé se dožívají díky vyspělé lékařské péči a kvalitě života stále vyššího věku a podle dlouhodobých prognóz se bude naděje dožití i nadále zvyšovat a starých osob bude v populaci přibývat (blíže teoretická část práce). Je tak možné, že hranice stáří se posune, jelikož stáří je typickým sociálním konstruktem. Marek: *„Obklopen dětmi a vnoučaty. Ale je to těžké odhadnout, žijeme v přelomový době. Je možný, že bude pokrok v medicíně a ten posune tu hranici stáří o nějaký ten čas dopředu. To jsou věci, který člověk neodhadne.“* Eliška si ve stáří představuje rodinnou pohodu a klid s vnoučaty a manželem na chalupě v horách. Eliška: *„Já to vidím tak, že budeme žít s manželem na chaloupce v Říčkách v Orlických horách, pořídíme si koně. Budeme se starat o naši chaloupku, budeme tam ubytovávat, budem dělat pronájem a budem si tam prostě užívat klidu, budem si tam užívat horského čerstvého vzduchu, prostě budem žít takhle spokojeně. Budou tam jezdit za náma vnoučata nebo my budem jezdit za nima.“* Můžeme říci, že dotazovaní své stáří vidí vesměs idylicky a těší se na vnoučata, klid a dostatek času pro své koníčky.

V tomto okruhu bylo cílem odpovědět na otázku, jak členové mladé generace charakterizují stáří. Z mého výzkumného šetření vyplývá, že mladá generace charakterizuje stáří jako životní období, které je spjato se zhoršením fyzického stavu (nemocemi, omezenou pohyblivostí), pomalejším myšlením, velkým množstvím volného času, nezaměstnaností a sociální izolací. Ke stáří patří také moudrost, životní zkušenost, autorita vyplývající z vyššího věku a životních zkušeností, děti a vnoučata. Mí informátoři, kteří reprezentují ve výzkumném šetření mladou generaci, se na stáří v současnosti připravují penzijním připojištěním, zdravou stravou, materiálním zabezpečením nebo se na stáří nepřipravují vůbec. Svě stáří většina informátorů vidí pozitivně, těší se na dostatek volného času na své zájmy a koníčky, na život s dětmi a vnoučaty, na klid a pohodu, ve kterou ve stáří doufají.

4.5.3 Současné postavení seniorů v české společnosti očima mladé generace

V tomto tematickém okruhu mě zajímal názor informátorů na současné postavení seniorů v české společnosti. Seniori jsou plnohodnotnými členy naší společnosti, stejně jako mladá či střední generace. Seniori, stejně jako mladí lidé, mají ve společnosti určitý sociální status a vykonávají sociální role. V soudobé společnosti se však můžeme setkat s negativními postoji, které lidé vůči seniorům zaujímají. Na druhou stranu můžeme nalézt i zástupce mladé generace, kteří dobrovolně ve svém volném čase seniorům pomáhají a dělají jim společnost.

Ve výzkumném šetření jsem zjišťovala, zda seniori mají přístup ke stejným službám (kulturním, zdravotním, cestovního ruchu, vzdělávání atd.) jako mladí lidé. Mezi informátory převládá shoda, že seniori mají přístup ke stejným službám jako mladá generace. Jsou si však vědomi toho, že samotné provedení v praxi již pokulhává. Zejména upozorňují na špatnou mobilitu seniorů a z toho plynoucí obtížnou fyzickou dostupnost služeb.

Marek: *„Oficiálně ano. Ta realita je už individuální. Záleží na tom, kde ten člověk žije. S tím stárím je horší mobilita. Pokud žiješ na nějaký vesnici a nejsi mobilní, tak ten přístup ke službám je špatný. Mladší generace je v tomhle flexibilnější, spoustu věcí si dokáže zařídit sama, líp a snadněji.“*

Viktorie: *„Já si myslím, že ten přístup tam je, ale to samotný provedení v praxi... [krčí rameny] Pokud tam není vhodná cesta, nebo bezbariérový přístup, tak se nemůžou dostat tam, kam chtějí. Ale to se týká i hendikepovaných lidí. Myslím si, že seniori neumí moc zacházet s novými technologiemi. Ale když chtějí, tak se to naučí a když to prostě nechtějí a nepotřebují, tak nemají ani snahu se to učit. Týká se to fyzicky přístupu, když mají už špatný nohy a nemůžou se dostat už na nějaký určitý místo.“*

Dále panuje mezi mladou generací shoda v tom, že seniori přístup ke službám mají, ale záleží na tom, zda jich chtějí využívat: *„pokud ti seniori chtějí, tak se naučej pracovat s internetem, na počítači, ale je to vo tom, jestli chtějí nebo ne“*. Z výzkumného šetření vyplynulo, že přístup ke službám je dostatečný, ale ne každý senior cítí potřebu služby vyhledávat a využívat jich: *„myslím si, že oni nechtějí ten přístup mít. Že nemají tu potřebu něco vyhledávat“*. Skutečnost, že někteří seniori služby nevyhledávají, se může odvíjet od jejich zdravotního stavu, povahy, zálib, časových i finančních možností. Markéta si jako

jediná z dotazovaných myslí, že senioři stejný přístup ke službám jako mladí lidé nemají, protože se nedokáží tak dobře orientovat v dnešním světě. Markéta: *„Asi spíš ne, ale je to spojené hodně s dobou. Přeci jenom ti mladší lidi dokáží lépe chodit v tom dnešním světě, dokáží si zjistit kde je kultura, kde jsou divadla. Senioři nevědí o spoustě věcí, nedokáží se orientovat v dnešním světě, nedokáží si ty informace vyhledat.“*

Michal s Lenkou vědí o možnostech vzdělávání pro seniory, konkrétně o Univerzitách třetího věku. Myslí si, že možnosti vzdělávání jsou pro seniory na dobré úrovni, ale opět upozorňují na to, že ne každý senior má o tyto služby zájem: *„jsou třeba studující důchodci, ale není jich tolik, už se nechtějí vzdělávat“*. Můžeme tedy shrnout, že podle mladé generace senioři mají stejný přístup ke službám jako mladá generace. Otázkou však zůstává jejich reálná dostupnost (zejména fyzická) a to, zda senioři o služby mají zájem a chtějí je vyhledávat.

V tomto tematickém celku jsem dále zjišťovala, zda senioři mají stejné možnosti na trhu práce jako mladí lidé. Jak již bylo zmíněno v teoretické části práce, senioři zaměstnavateli mohou nabídnout především zkušenost, píli a kvalifikaci. Na druhou stranu staří lidé již nezvládají takové tempo a množství práce, jako mladší kolegové: *„člověk ve vyšším věku není schopen podávat takové výkony jako člověk mladší generace“*. Podle informátorů mají senioři horší uplatnění na trhu práce než mladí lidé. Věková hranice, od které je pro staršího člověka obtížné najít zaměstnání je podle dotazovaných 50 či 60 let. Zároveň však upozorňují, že se může jednat o předsudky: *„Je tu pořád takové stigma, že když člověk dovrší těch 50 let, tak je prostě společnost méně atraktivní a zaměstnavatelé si vyberou raději mladšího člověka, než seniora, který jim zase může nabídnout své zkušenosti.“* Zaměstnavateli sice senioři mohou nabídnout zkušenosti, spolehlivost, pracovní návyky, ale do budoucna pro zaměstnavatele nemají perspektivu, proto přijme raději mladšího člověka, který může nabídnout znalost cizích jazyků a ovládá informační technologie. Starší člověk má různá zdravotní omezení, vyšší věk a nemusí tak být pro zaměstnavatele dostatečně atraktivní i přes své zkušenosti, které může nabídnout: *„z pohledu zaměstnavatele už nemá žádnou perspektivu do budoucna, jsou obtížně zaměstnatelní“*.

Viktorie: *„No určitě ne, protože senior z pohledu zaměstnavatele už nemá žádnou perspektivu do budoucna, jsou obtížně zaměstnatelní. Mohou nabídnout zkušenosti.“*

Mladý lidi můžou cestovat a získat zkušenosti co se týče jazyků a z cizích zemí, senioři mají třeba zase zkušenosti, jak jednat s lidma.”

Lenka s Eliškou si také myslí, že senioři mají obvykle horší pracovní příležitosti na trhu práce, avšak upozorňují na skutečnost, že někdy může být senior zaměstnavatelem i upřednostňován před mladým člověkem. Tento případ nastává, když senior již pobírá starobní důvod a zaměstnavatel tak nemusí odvádět sociální a zdravotní pojištění (záleží na konkrétním typu pracovně-právního vztahu). Důchodce má právo také uplatnit slevu na dani z příjmů fyzických osob z důvodu pobírání starobního důchodu. Senioři si mohou přivydělat jen několika hodinami týdně či měsíčně, pokud je například nabízen poloviční či čtvrtinový úvazek. Taková pracovní nabídka nebývá pro mladého člověka přijatelná, jelikož by mu plat ze zkráceného úvazku nepokryl jeho náklady na život.

Lenka: „Myslím si, že někde jsou třeba preferovanější důchodci. Mají lepší výhodu v času, důchodce může přijít na tři hodiny a stačí mu to, že si přivydělá. Pracující člověk by se tím neuživil. Jinak najde práci hůř, je tam diskriminace věkem, není už tak rychlý a flexibilní jako mladý člověk. Trvá to seniorovi dýl než mladýmu člověku.“

Dále jsem se ve výzkumném šetření snažila zjistit, zda jsou podle informátorů senioři v České republice nějakým způsobem diskriminováni. Diskriminace na základě věku zvaná ageismus byla blíže popsána v teoretické části práce. Informátoři zde zastávají dva protichůdné názory. Někteří si myslí, že senioři nejsou žádným způsobem diskriminováni, druzí diskriminaci připouští. Viktorie připouští diskriminaci seniorů na pracovním trhu, s jinou formou se nesetkala. Stejně tak Lenka hovoří o diskriminaci na pracovním trhu: *„Možná v té pracovní oblasti. Že je na určitých pracovních místech už nechtěj. Někde se to neřekne nahlas, že to je kvůli věku, ale člověk cítí, že to kvůli tomu je.”* Diskriminaci ohledně pracovních záležitostí popisuje i Libor, v sociální oblasti: *„Tak jako určitě. V oblasti sociální, třeba v té práci, že nejsou schopný takovýho výkonu a podobně. Na akcích a podobně. Když ti na diskotéku přijde nějaká páprda ohnutej tak ho asi taky budeš diskriminovat, ne.”* Eliška vnímá jako diskriminaci seniorů neúctu a špatné chování od mladých lidí. Na neúctu od mladých lidí upozorňuje i Michal: *„Diskriminace seniorů v určitém ohledu existuje. Mladší generace nemá úctu k seniorům. Často se k nim chovají, jako by jim byli rovni, ale podle mého názoru jsou senioři výš, než mladá generace, protože si už něco zažili, na rozdíl od mladé generace. Mladší generace se k nim chová nehezky, tu úctu k nim nemá. Tón řeči je častý, mladší generace odsekává těm starším.*

Často tu starší generaci i slušně řečeno odešle někam.” V Michalově výpovědi se objevuje také popis prvků ageismu a tzv. elderspeak, urážlivé mluvy ke starým lidem: *„mladší generace často volí urážlivé posměšky, gesta, mimiku.*” Marek, Petr a Markéta si myslí, že senioři u nás nejsou žádným způsobem diskriminováni. Z výpovědí informátorů můžeme tedy shrnout, že diskriminace seniorů se v české společnosti objevuje, a to zejména v oblasti pracovních příležitostí, kde jsou pracovní místa pro lidi vyššího věku hůře dostupná. Projevy diskriminace lze spatřit také v projevech neúcty a špatného chování od mladších generací (v podobě verbální i fyzické).

Dalším tématem, které mě zajímalo, byla pozitiva a negativa, která podle mladé generace přinášejí senioři společnosti. Mezi pozitiva, která přinášejí senioři společnosti, patří podle informátorů především hlídání vnoučat: *„pomůžou s výchovou svých vnoučat, pravnoučat, to bych viděla asi jako pomoc té společnosti”.* Hlídání vnoučat vnímají pozitivně informátoři, kteří již mají své vlastní děti, ale zmiňují ho i ti, kteří ještě své děti nemají. Pozitivem může být také předávání historických zkušeností a jiného pohledu na svět.

Viktorie: *„Často se setkávám s tím, že babička nebo dědeček hlídá vnoučka, když jsou rodiče v práci. Myslím si, že to je velké pozitivum pro společnost. Poskytnou takovou tu zkušenost, jinej pohled na svět, než máš ty. Slyšíš ty příběhy, jak to chodilo před lety. Taková jako chodící historie. Díky nim se uchovají ty myšlenky a ty zkušenosti, že přinášejí ti důchodci té mladší generaci, abychom nedělali další chyby. Takže nějaký vědění, zkušenost.”* Stejně jako Viktorie, tak i Marek a Michal vidí přínos seniorů i ve zkušenostech, které mohou společnosti dál předávat. Marek: *„Mohou nabídnout zkušenosti, mohou vypomocť s výchovou dětí, vlastních vnoučat, tím usnadňují nástup do pracovního trhu svým dětem.”* Další pozitivum plyne pro zaměstnavatele, pokud senior pobírající důchod pracuje. Zaměstnavatel nemusí za seniora odvádět zdravotní a sociální pojištění, z čehož plynou ekonomické výhody: *„levná pracovní síla, zaměstnáš důchodce, nemusíš za něj odvádět zdravotní, sociální”.*

Mezi negativa, která senioři společnosti přinášejí, patří podle informátorů především ekonomické zatížení státu: *„Možná to ekonomické zatížení. To souvisí s tím, že se rodí málo dětí a seniorů přibývá.”* Zároveň ale účastníci výzkumu říkají, že na důchody

a sociální zabezpečení mají senioři právo. Na to, že senioři představují ekonomickou zátěž pro státní rozpočet, upozorňuje více než polovina informátorů. Jelikož zastoupení seniorů v populaci stoupá, zvyšuje se i číslo lidí v produktivním věku, kteří vydělávají na jednoho důchodce: „*věk populace se obecně zvyšuje a tím pádem čtyři lidi musí pracovat na jednoho důchodce a strašně to zatěžuje státní rozpočet*“. Lidé se dožívají vyššího věku, zatímco porodnost je nízká. Tento trend zvyšování zastoupení seniorů v populaci nazýváme demografickým stárnutím populace. Daný fenomén je blíže vysvětlen v teoretické části práce. Jako další zmiňované negativum, které přinášejí senioři společnosti, patří ubírání pracovních míst mladým lidem: „*zaměstnávání důchodců ubírá práci mladým lidem, to vidím jako negativum*.“ Na tento jev upozorňují Petr, Marek a Lenka.

Lenka: „*Zatěžují společnost, že na ně musíme vydělávat, jako na důchody. I to zabírání pracovních míst. Jako budoucí zaměstnaná taky pociťuji, že v určitých oblastech je lepší senior, než mladý člověk po studiu. Zaměstnavatel mu může dát méně peněz, vzít ho na kratší pracovní dobu. Nebo i kvůli těm zkušenostem.*“

Podle výpovědí informátorů můžeme říci, že mezi hlavní pozitiva, která přinášejí senioři společnosti, patří hlídání vnoučat (pravnoučat), což umožňuje rodičům dětí vrátit se brzy do pracovního poměru. Dalším pozitivem, které mohou senioři nabídnout, jsou zkušenosti, vědění, odlišný pohled na svět. Pozitivum představuje pro zaměstnavatele i zaměstnávání seniorů pobírajících starobní důchod (plynoucí ekonomické výhody). Mezi negativa patří především ekonomické zatížení státního rozpočtu, ze kterého se čerpají starobní důchody. Jako další negativum je zmiňováno zabírání pracovních míst mladým lidem. Mezi negativa podle mladé generace patří i „*zkostnatělost názorů*“ seniorů a jejich „*neotevřenost*“.

4.5.4 Vztahy mezi mladou generací a seniory v rámci rodiny

V tomto tematickém okruhu bylo cílem zodpovědět otázku, jaké vztahy udržují příslušníci mladé generace se seniory v rámci rodiny. Mezigenerační vztahy jsou aktuálním tématem. Senioři jsou v populaci výrazně zastoupeni, a tak dochází ve společnosti k současnému působení několika generací. Senioři a mladí lidé vstupují do vzájemných vztahů nejen v rodinném životě, ale i na pracovišti, na veřejnosti, v různých institucích

a organizacích. Mezigenerační vztahy v rámci rodinných vazeb, do kterých člověk vstupuje, jsou obvykle ty nejintenzivnější. Avšak i mezigenerační vztahy mimo rodinou hrají důležitou roli.

V tomto okruhu otázek jsem zjišťovala, jaká je intenzita a kvalita vztahů informátorů s prarodiči (případně praprarodiči). Žádný z informátorů nežije s prarodiči ve společné domácnosti. Pokud se podíváme na frekvenci vzájemných návštěv, vyplývá z výzkumného šetření, že většina informátorů se svými prarodiči vídá pravidelně, a to alespoň jednou za dva měsíce. Nejčastěji je v kontaktu s prarodiči (babičkou) Petr, který ji navštěvuje pravidelně každý týden. Petr: *„Tak jednu babičku navštěvuju tak jednou za týden, ale ta to nevnímá, ta je mimo, tý je to jedno. A k tý druhý se zas tak často nedostanu.“* Nejdelší frekvenci návštěv má Libor, Eliška a Viktorie, kteří své prarodiče navštěvují kvůli vzdálenosti jednou za dva měsíce. Viktorie: *„S babičkou a dědou na Moravě máme skvělé vztahy, ale nejezdím tam kvůli vzdálenosti moc často, tak jednou za dva měsíce. Druhou babičku mám kousek, ale tam ty vztahy nejsou zas tak vřelý, tak ji příliš často nenavštěvuju.“* Informátoři nejčastěji vypověděli, že se se svými prarodiči vídají rádi a mají mezi sebou dobré vztahy. Lenka: *„Vídám se s nima ráda, je to pro mě příjemně strávenej čas. Není to nucená návštěva.“* Eliška navštěvuje svoji babičku někdy ráda, někdy ne. *„Jak kdy. Ona je taková, že se hodně ráda lituje. Si myslí, že ji někdo nemá rád nebo že si myslí, že je zbytečná.“* Naopak Michal navštěvuje své prarodiče velmi rád: *„Mám je moc rád a jsem rád, když je můžu navštívit. Babička je na mě pyšná, věří mi, rád k ní jezdím.“*

Dále mě zajímalo, zda se prarodiče podíleli na výchově informátorů. Kromě Elišky všichni informátoři odpověděli, že se prarodiče podíleli na jejich výchově. Především tak, že když byli malí, prarodiče je hlídali nebo k nim jako děti jezdili na prázdniny. Lenka: *„Určitě, když jsem byla malá, tak jsem byla každý víkend u jiné babičky, asi do těch 10 let. Potom už to bylo třeba dvakrát do měsíce, jednou do měsíce, potom přišla puberta, střední škola, dojíždění a už to tak často nebylo.“*

V tomto tematickém okruhu jsem také zjišťovala, zda informátoři nachází v konverzaci s prarodiči společná témata. Mezigenerační komunikace je důležitou součástí života. Najít společná témata a umět porozumět druhému člověku však není vždy snadné. Mezigenerační komunikace a její specifika jsou více předmětem teoretické části práce.

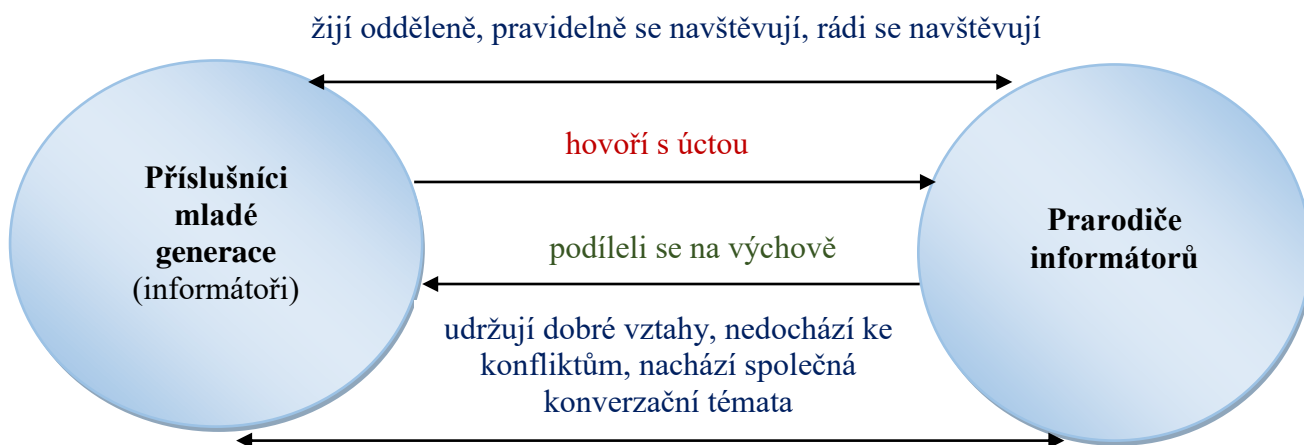
Eliška, Libor a Petr už společná konverzační témata nachází obtížně nebo nenachází žádná. Eliška: „Právě že nenacházím žádný. Babička řeší pořád kdo jí co řek, kdo se k ní jak chová a že jí je furt špatně a řeší pořád ty nemoci.“ Ostatní informátoři společná konverzační témata s prarodiči nacházejí, většinou se týkají záležitostí z běžného života: „příroda, zahrádka“, „seriály, vaření, často se mě ptaj, jak se mám, na školu“, „historie, jak žili, jak cestovali si povídáme“, „cestování, můj život, škola“.

Můžeme tedy shrnout, že mladá generace se svými prarodiči společné konverzační téma obvykle nachází. Konverzace se týká nejčastěji školy, osobního života a vlastních zájmů – například cestování, vaření, zahradničení, televizních pořadů. K tomuto tématu jsem také zjišťovala, zda mladí lidé se svými prarodiči hovoří stejným stylem, jako mluví se svými rodiči. Stejným stylem jako s rodiči mluví se svými prarodiči všichni účastníci výzkumného šetření kromě Lenky, Elišky a Viktorie. Tyto informátorky mluví s prarodiči odlišným konverzačním stylem. Mluví více s úctou, slušností, pokorou, zdrženlivostí a větším klidem: „mluvím s nima víc pokorněji“. Tento styl konverzace vyplývá z toho, že si informátoři svých prarodičů váží a mají je rádi. U Elišky si můžeme všimnout známky tzv. elderspeak, používání jednoduchých vět v konverzaci se seniory. Eliška: „Je tam rozdíl že se snažím dávat pozor na to, co jí řeknu. Víc se hlídám. Používám jednodušší věty, vždycky jenom odpovím jednou větou a víc to nerozvádím. Mluví s ní víc s úctou.“

Posledním okruhem v této části šetření je otázka týkající se konfliktů mladé generace se seniory v rámci rodiny. Konflikty se seniory nemusí být dány pouze generační propastí, ale i chováním a povahou každého jedince. Této problematice je věnována kapitola v teoretickém úseku práce. Informátorů jsem se ptala, zda dochází ke konfliktům mezi nimi a prarodiči. Informátoři shodně vypověděli, že mezi nimi a prarodiči ke konfliktům nedochází. Lenka s Markétou ale přiznávají, že někdy nastávají situace, kdy se s prarodiči ne zcela úplně shodnou. Jedná se o neshodu v názorech, které mohou být zapříčiněny odlišnou dobou, kdy vyrůstali. K hádkám mezi nimi ale nedochází, jen „občas to zavře.“

Lenka: „Jsou chvíle, kdy si třeba říkám v duchu, jsou starý, neřeš to. Hodně se to týká dobových názorů. Tady by se dalo ušetřit, tohle by se dalo dělat jinak. Oni už mají jinou představu o čase. Už ani nevědí, jestli je středa nebo pátek, jim to splývá. Týká se to hlavně

času a ekonomický situace. Většinou se přejde na jiný téma.” Výsledky z tohoto tematického okruhu lze vyjádřit i grafickým provedením (Obrázek č.4):

Obrázek č. 4: Grafické znázornění vztahů informátorů a jejich prarodičů.

Zdroj: Vlastní zpracování autorkou.

5 Výsledky a diskuze

V této kapitole bych chtěla rozvést výsledky výzkumného šetření. Cílem práce bylo prozkoumat a popsat, jak příslušníci mladé generace nahlízejí na seniory a stáří. K tomuto cíli byla definována hlavní výzkumná otázka a čtyři podotázky. Zabývala jsem se čtyřmi tematickými okruhy, které vedly k zodpovězení hlavní výzkumné otázky a k naplnění cíle diplomové práce.

První podotázka a zároveň první tematický okruh byl zaměřen na definici seniorů očima mladé generace. Ve výzkumném šetření jsem došla k závěru, že pro mladou generaci je senior osoba ve věku šedesát let či starší. Nejčastěji používaná synonyma pro pojem senior jsou u mladé generace babička, dědeček a důchodce. Senior je pro dotazované také spojen s určitými charakteristikami, mezi něž patří vyšší věk, vnoučata, velké množství volného času, pobírání důchodu a horší zdravotní stav (psychický

i fyzický). Mezi další vlastnosti, které u seniorů informátoři spatřují, lze zařadit životní zkušenosti, přátelské vystupování, trpělivost a zájem o slevy v supermarketech.

Tento výsledek výzkumného šetření je v souladu s teoretickými východisky, ze kterých v diplomové práci vycházím. Podle Vágnerové (2007) a Haškovcové (2010) je spodní hranicí stáří kalendářní věk 60 let, což uvedli i členové mladé generace. Podle Saka a Kolesárové (2012) mezi nejčastější označení seniora v české společnosti patří babička, dědeček, důchodce, starý člověk. I v tomto bodě se názory informátorů shodují s odbornými poznatky. Ke stáří patří změny tělesné i psychické, na které informátoři upozorňují. Zkušenosti, které za svůj život senioři nasbírali, jsou nepopíratelné. Podle mladé generace je také pro seniory typický zájem o slevy v supermarketech a hypermarketech. Tento výsledek šetření mě nepřekvapil, jelikož senioři skutečně nižší ceny ve velkých obchodních domech vyhledávají. Zajímavým úkazem je skupina vytvořená na sociální síti Facebook: *„Jejich revírem je Kaufland, jejich tempo je vražedné – důchodci!“*. Jedná se o skupinu, která vznikla jako recese na zmiňovaný zájem seniorů o slevy. Podle popisu skupiny tato stránka *„je pouze recesistická a rozhodně nevyzívá k nesnášenlivosti vůči starým lidem a důchodcům, jako to interpretují média.“*

Druhá podotázka zodpověděla, jak příslušníci mladé generace charakterizují stáří. Pro členy šetření je stáří charakteristické zejména zhoršením fyzického stavu. Mladí lidé berou na zřetel i nemoci, kterými člověk ve stáří obvykle trpí. Změny ve stáří se objevují také v oblasti psychiky, například si můžeme všimnout pomalejšího myšlení. Informátoři stáří charakterizují také sociálními změnami - zejména odchodem do důchodu, větším množstvím volného času a různými způsoby jeho využití, narozením vnoučat, horším uplatněním na trhu práce a sociální izolací. Stáří s sebou podle informátorů přináší také životní moudrost, bohaté zkušenosti načerpané během života, jistou autoritu vyplývající z vyššího věku a zmíněných zkušeností. Účastníci šetření však zdůrazňují, že prožívání stáří je velmi individuální a záleží na osobnosti každého jedince.

Je nepochybné, že stáří má své určité charakteristiky, které jsou označovány jako fenotyp stáří. Jedná se o změny postavy, postoje, chůze, vlasů, pokožky, chrupu, chování a podobně. Stáří je spojeno také s řadou změn sociálních, mezi něž patří odchod do penze, změna sociálních rolí, osamostatnění dětí. Dotazovaní popsali stáří realisticky. Podle mého názoru nebyli informátoři ovlivněni předsudky či stereotypy. Ke stáří však můžou patřit

i další jevy jako je ztráta životního partnera, odchod dětí z rodiny, věková diskriminace, ztráta společenské prestiže, změna ekonomického zajištění. Domnívám se, že dotazovaní kladli důraz na změny fyzické, jelikož jsou na první pohled nejvíce viditelné. Někteří lidé proti stáří a stárnutí bojují různými způsoby. Kult mládí, štíhlosti a krásy vede k tomu, že ženy, ale i muži, navštěvují různá kosmetická (estetická, laserová, apod.) centra, aby se snažili příznaky stárnutí omezit a vypadali stále mladě a svěže. Vznikla dokonce nová medicínská specializace – tzv. anti-aging medicína, která zpomaluje příznaky stárnutí. Na trend plastické chirurgie upozorňuje i významný antropolog Eriksen (2008, s. 168): *„V posledních letech se v zámožných západních společnostech značně rozšířila plastická chirurgie, kterou lze považovat za pokus změnit atribut, jenž je často vnímán jako stejně podstatný a absolutní jako gender, a to věk.“* Tento fenomén věčného mládí může být podnětem pro další výzkum v rámci problematiky stáří, stárnutí a seniorů.

Třetí podotázka byla zaměřena na postavení seniorů v české společnosti očima mladé generace. Dotazovaní se domnívají, že senioři mají stejný přístup ke službám (kulturním, zdravotním, cestovního ruchu, vzdělávání atd.) jako mladá generace. Nemyslí si, že jsou nějakým způsobem v tomto ohledu diskriminováni a služby jsou pro ně nepřístupné. Mladí lidé však říkají, že i když senioři přístup ke službám mají, ne vždy o ně mají zájem. Někteří senioři již nechtějí různých služeb využívat, necítí se na ně, nemají potřebu je vyhledávat. Na druhé straně staří lidé, kteří o nějakou službu mají zájem, k ní nemusí mít fyzický přístup. Zejména se jedná o špatnou pohyblivost seniorů a tím horší fyzickou dostupnost služeb. Také bydlení na venkově bez automobilu nebo jiných možností dopravy do města dostupnost služeb reálně zhoršuje.

Členové šetření se domnívají, že senioři mají horší postavení na trhu práce než mladí lidé. I přes zkušenosti, praxi a návyk pracovat nachází pracovní místa obtížně kvůli svému vyššímu věku. Zaměstnavatel podle informátorů raději přijme někoho mladšího, kdo mu může nabídnout znalost cizích jazyků, flexibilitu, ochotu učit se novým věcem či znalost informačních technologií. U seniorů lze vypočítat již jistou konzervativnost, pomalejší tempo práce a menší ochotu učit se novým věcem, což v dnešním světě příliš neobstojí. Na druhou stranu může zaměstnání seniora pobírajícího penzi přinést zaměstnavateli ekonomické výhody plynoucí z nižších sazeb sociálního a zdravotního

pojištění. Výhodou zaměstnání seniora – penzisty, je podle mladé generace také časová flexibilita a ochota k částečnému pracovnímu úvazku.

Podle dotazovaných jsou senioři v určitých situacích diskriminováni, zejména v oblasti uplatnění na trhu práce, dále neúctou a špatným chováním od mladších lidí (v podobě verbální i fyzické). Diskriminace v jiných oblastech života si nejsou vědomi.

Senioři podle účastníků šetření mohou společnosti nabídnout řadu přínosů. Jedná se především o hlídání vnoučat, což umožňuje rodičům dětí vrátit se brzy do zaměstnání. Další pozitivum pro společnost nachází ve zkušenostech, které mohou společnosti předávat. Pozitivum pro zaměstnavatele v rámci ekonomických výhod může přinést zaměstnání i zaměstnání důchodce. Dalšími pozitivy, které mohou senioři nabídnout, jsou zkušenosti, vědění, odlišný pohled na svět.

Informátoři popisují i negativa, které senioři společnosti přinášejí. Jako hlavní negativum spatřují ekonomické zatížení státu. Jelikož se počet starých lidí zvyšuje, stále více ekonomicky činných lidí musí vydělávat na jednoho člověka pobírajícího starobní důchod. Jako další negativum popisují dotazovaní zabírání pracovních míst mladším ročníkům. Dále jako negativa spatřují konzervativnost názorů seniorů a jejich neotevřenost a nepřístupnost novým věcem.

Čtvrtá podotázka se zabývala vztahy mezi příslušníky mladé generace a seniory v rámci rodiny. Informátoři, kterých jsem se dotazovala, žijí odděleně od svých prarodičů, což potvrzuje trend málo obvyklého vícegeneračního soužití. Členové šetření se se svými prarodiči vídají pravidelně, nejméně jednou za dva měsíce. Návštěvy jsou dobrovolné, nenucené. Dotazovaní se se svými prarodiči navštěvují rádi a udržují podle svých slov mezi sebou dobré vztahy. Prarodiče se často podíleli na výchově svých vnoučat (dnešní mladé generace). Jako děti k nim mladí lidé obvykle jezdili na prázdniny nebo je prarodiče hlídali. Informátoři vypověděli, že ke konfliktům mezi nimi a prarodiči nedochází, občasná jsou pouze menší nedorozumění. V rámci dalšího zkoumání problematiky seniorů a mladé generace se lze zaměřit na vztahy mladých lidí a prarodičů, kteří žijí společně v jedné domácnosti. Bylo by zajímavé porovnat mezigenerační vztahy u mladých lidí, kteří žijí odděleně od prarodičů a u těch, kteří žijí společně.

Všechny tyto podotázky přinesly odpověď na hlavní výzkumnou otázku. Výzkumným cílem empirické části práce bylo prozkoumat a popsat, jak příslušníci mladé generace nahlíží na seniory a stáří. Tento cíl byl naplněn na základě vlastního výzkumného šetření a prostudování teoretických východisek. Jsem si vědoma, že výsledky daného výzkumného šetření nelze zobecnit, jelikož bylo provedeno na nízkém počtu účastníků šetření a vypovídá tak pouze o vybraném vzorku dotazovaných.

6 Závěr

Diplomová práce seznamuje čtenáře s problematikou seniorů a mladé generace. V práci jsem se zabývala otázkou, jak mladá generace nahlíží na stáří a seniory. K zodpovězení této otázky vedlo prostudování odborné literatury a vlastní výzkumné šetření. Hlavním přínosem této práce je prozkoumání a popsání vztahů seniorů a mladých lidí v současné době. Jelikož se lidé dožívají stále vyššího věku, zvyšuje se podíl seniorů v populaci. V současném světě vedle sebe žije několik generací a mezigenerační vztahy jsou proto aktuálním tématem.

Výsledky výzkumného šetření naznačují, že příslušníci mladé generace nezaujímají ke starým lidem negativistický postoj, ale snaží se interpretovat realitu bez předsudků a stereotypních zatížení. Za pozitivní považují zjištění, že dotazovaní mají se svými prarodiči dobré vztahy, rádi a pravidelně se navštěvují, nedochází mezi nimi ke konfliktům. Pohled informátorů na stáří vyzdvihuje především fyzické změny a zhoršení zdravotního stavu, které stáří doprovázejí. Neopomenutelné jsou též změny sociální, kdy u seniorů poukazují na odchod do penze, větší množství volného času a narození vnoučat. Postavení seniorů v české společnosti vyplývá spíše pozitivně, i přes obtížné uplatnění na trhu práce. Diskriminace seniorů si kromě horšího nalézání pracovního místa a občasné neúcty od mladších lidí členové šetření nejsou vědomi. Je možné, že informátoři se s jinými formami diskriminace bezprostředně nesetkali.

Stáří je přirozenou součástí života a mělo by mít důstojnou úlohu v lidském životě. Není méněcennou životní etapou ani čekáním na smrt. Vzhledem k demografickému stárnutí populace je naopak tématem, o které by se měla společnost více zajímat. Možnosti trávení volného času ve stáří, ekonomické zajištění i dostupnost zdravotní péče jsou

otázky, kterými je třeba se zabývat. Každého z nás se stáří jednou dotkne, stárneme v průběhu celého života, již od narození. Mladým lidem se možná může zdát, že stáří je příliš vzdáleno na to, aby se jím měli zabývat. Život však plyne rychle a všichni ke stáří jednou dospějeme. Stáří je sociálním konstruktem, jehož hranice se může změnit, nezmění se však to, že starým lidem ubyde fyzických sil, změní se postava, chůze, vzhled a projeví se další změny, které jsou neodvratné. Otázky o stáří, stárnutí a seniorech, nad kterými se mladí informátoři museli zamyslet, považují za pozitivní přínos této práce.

Výzkumné šetření bylo omezeno počtem informátorů a soustředilo se na čtyři hlavní tematické okruhy v rámci výzkumné otázky. I přes toto omezení se domnívám, že šetření přineslo dostatek dat, aby mohla být zkoumaná problematika popsána a reflektována. Výsledky výzkumného šetření vzhledem k nízkému počtu dotazovaných nelze zobecnit, vztahují se k vybranému vzorku informátorů. Závěrem bych chtěla říci, že výsledky výzkumného šetření mě osobně potěšily. Informátoři jsou i přes svůj nižší věk s problematikou stáří obeznámeni, přemýšlejí nad ním a nejsou zatíženi stereotypy a předsudky. Stáří podle mého názoru vnímají realisticky a i přesto, že sami toto období na vlastní kůži ještě neprožili, jsou si vědomi pozitivních i negativních změn, které s sebou stáří přináší. Je zřejmé, že ne všichni příslušníci mladé generace v České republice mají na seniory stejný pohled jako účastníci mého výzkumného šetření. Vzorek dotazovaných, kteří v mém šetření reprezentují mladou generaci, jsem se však snažila vybrat na základě požadovaných charakteristik co nejlépe tak, aby skutečně reprezentoval mladou generaci.

Jsem si vědoma, že problematika mezigeneračních vztahů, stáří a mládí je tématem nesmírně obsáhlým. Mým cílem však nebylo podat vyčerpávající přehled, ale snažit se do dané problematiky proniknout v rámci limitů diplomové práce a mých znalostí, dovedností a zkušeností. Teoretická část popsala stěžejní okruhy důležité pro pochopení daného tématu diplomové práce. Praktická část vycházela z teoretických východisek a na základě výzkumu zodpověděla, jak mladá generace nahlíží na stáří a seniory.

7 Seznam použitých zdrojů

- ARNOLDOVÁ, Anna. *Sociální péče 1. díl: Učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada, 2015. 240 s. ISBN: 978-80-247-5147-4.
- BOČKOVÁ, Lenka, HASTRMANOVÁ, Šárka a HAVRDOVÁ, Egle. *50+ aktivně: fakta, inspirace a rady do druhé poloviny života*. [Praha]: Respekt institut, 2011. ISBN 978-80-904153-2-4.
- ČELEDOVÁ, Libuše a ČEVELA, Rostislav. *Výchova ke zdraví: Vybrané kapitoly*. Praha: Grada, 2010. 128 s. ISBN 978-80-247-3213-8.
- ČEVELA, Rostislav, KALVACH, Zdeněk a ČELEDOVÁ, Libuše. *Sociální gerontologie: Úvod do problematiky*. Praha: Grada Publishing a.s., 2012. ISBN 978-80-247-3901-4.
- ČSÚ. *Senioři v ČR*. Praha: ČSÚ, 2014. Kód publikace 310035-14. Dostupné online z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/seniori-v-cr-2014-2gala5x0fg>>.
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vydání. Praha: Karolinum, 2002. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: Příbuzenství, národní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-465-6.
- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Sociální gerontologie aneb Senioři mezi námi*. Praha: Galén, 2012. ISBN 978-80-7262-900-8.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-87109-19-9.
- HAVLÍK, Radomír. *Úvod do sociologie*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2843-1.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
- HOLCZEROVÁ, Vladimíra a DVOŘÁČKOVÁ, Dagmar. *Volnočasové aktivity pro seniory*. Praha: Grada Publishing a.s., 2013. ISBN 978-80-247-4697-5.
- JIRÁSKOVÁ, Věra a kol. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-80-5.

- KALVACH, Zdeněk et al. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada Publishing a.s., 2004. ISBN 80-247-0548-6.
- KLEVETOVÁ, Dana a DLABALOVÁ, Irena. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha: Grada Publishing a.s., 2008. ISBN 978-80-247-2169-9.
- KUBÁTOVÁ, Helena. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada Publishing a.s., 2010. ISBN 978-80-247-2456-0.
- KYJONKOVÁ, Petra. Lidovky: Představa mladé generace o životě: Hodně peněz a málo práce. *LIDOVKY* [online]. 2010 [cit. 2015-08-15]. Dostupné z: <http://byznys.lidovky.cz/predstava-mlade-generace-o-zivote-hodne-penez-a-malo-prace-pmk-/moje-penize.aspx?c=A100311_151100_moje-penize_abc>.
- MINIBERGEROVÁ, Lenka a DUŠEK, Jiří. *Vybrané kapitoly z psychologie a medicíny pro zdravotníky pracující se seniory*. Brno: Národní centrum ošetřovatelství a nelékařských zdravotnických oborů v Brně, 2006. ISBN 80-7013-436-4.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- MOŽNÝ, Ivo. *Mezigenerační solidarita: výzkumná zpráva z mezinárodního srovnávacího výzkumu "Hodnota dětí a mezigenerační solidarita"*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2004.
- MPSV. *Národní zpráva o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování: na léta 2008-2010: Česká republika*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2008. Dostupné online: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5829/zprava_cj.pdf>.
- MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3345-2.
- NOVÁK, Tomáš. *Jak (ne)rozumět emocím stárnoucích rodičů*. Praha: Grada Publishing a.s., 2014. ISBN 978-80-247-5152-8.
- PETRUSEK, Miloslav a kol. *Velký sociologický slovník: I. Svazek A-O*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1.
- PETRUSEK, Miloslav a kol. *Velký sociologický slovník: II. Svazek P-Z*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5.
- PICHAUD, Clément a THAREAUOVÁ, Isabelle. *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-184-3.

- POKORNÁ, Andrea. *Komunikace se seniory*. Praha: Grada Publishing a.s., 2010. ISBN 978-80-247-3271-8.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka a KUCHAROVÁ, Věra. *Rodina, partnerství a demografické stárnutí*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008. ISBN 978-80-86561-52-3.
- SAK, Petr a KOLESÁROVÁ, Karolína. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada Publishing a.s., 2012. ISBN 978-80-247-3850-5.
- SEDLÁKOVÁ, Renáta. Média: všichni jednou budeme staří, chudí a nemocní. In: *SOCIOweb* [online]. [cit. 2016-02-02]. Dostupné z: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=226&lst=105>>.
- SCHAWBEL, Dan. 5 Predictions For Generation Alpha. *Dan Schawbel*. [online]. 17.07.2014 [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <<http://danschawbel.com/blog/5-predictions-for-generation-alpha/>>.
- Současné generace X, Y a Z – krátké seznámení. *blog.iDNES.cz*. [online]. 12.11.2013 [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <<http://sebastianchum.blog.idnes.cz/c/372981/Soucasne-generace-X-Y-a-Z-kratke-seznameni.html>>.
- ŠEVČÍKOVÁ, Anna a kol. *Děti a dospívající online: Vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada Publishing a.s., 2014. ISBN 978-80-247-5010-1.
- ŠTĚPÁNKOVÁ, Hana, HÖSCHL, Cyril, VIDOVIČOVÁ, Lucie a kol. *Gerontologie: Současné otázky z pohledu biomedicínckých a společenských věd*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2628-4.
- ŠVARŤÍČEK, Roman a ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.
- VANĚK, Miroslav a KRÁTKÁ, Lenka. *Příběhy neobyčejných profesí: Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*. Praha: Univerzita Karlova, 2014. ISBN 978-80-246-2813-4.
- VoBr. Generace XYZ – na cestě k technické imaginaci. *Mediální proroci*. [online]. 15.04.2009 [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <<http://medialniproroci.blogspot.cz/2009/04/generace-xyz-na-cestech-k-technicke.html>>.

VYSEKALOVÁ, Jitka a kol. *Chování zákazníka: Jak odkrýt tajemství „černé skříňky“*.
Praha: Grada Publishing a.s., 2011. ISBN 978-80-247-3528-3.